

Opinies over tijdsystemen

Onderzoek onder het algemeen Nederlands publiek en organisaties

Ministerie van Binnenlandse Zaken en
Koninkrijksrelaties

Auteurs:

*Drs. Bram van der Lelij
Drs. Marco Sodderland
Drs. Marcel Voorn
Rebecca van der Grient, Msc.*

Projectnummer

B3634

Datum

17 december 2018

Postadres

Postbus 15262
1001 MG Amsterdam
E info@motivation.nl
T +31 (0)20 589 83 83
W www.motivation.nl

Bezoekadres

Marnixkade 109
1015 ZL Amsterdam

MIX
Papier van
verantwoorde herkomst
FSC® C009181

SWIFT: RABONL2U. Dossiernummer Motivation International B.V. bij KvK
Amsterdam: 17090769. BTW: 0080.73.090.B.01. Prijsopgaven en leveringen
geschieden conform de Leveringsvoorwaarden gedeponeerd ter Griffie van de
Arrondissementsrechtbank te Amsterdam.

Research
Keurmerkgroep

GlobalNR
global network for research

Inhoudsopgave

Inhoudsopgave	5
1 Achtergrond	1
1.1 Aanleiding onderzoek	1
1.2 Doelstelling onderzoek	2
2 Management summary	3
3 Methode en opzet	9
3.1 Kwantitatief publieksonderzoek	9
3.1.1 Methode en steekproef	9
3.1.2 Opzet	9
3.1.3 Veldwerk en vragenlijst	10
3.2 Kwalitatief onderzoek onder bedrijven en organisaties	10
3.2.1 Methode en steekproef	10
3.2.2 Gespreksrichtlijn	11
3.3 Leeswijzer	11
4 Resultaten kwantitatief onderzoek	12
4.1 Huidige tijdsysteem	12
4.2 Altijd zomertijd	17
4.3 Altijd standaardtijd ('wintertijd')	22
4.4 Eenzelfde tijdsysteem als omliggende landen	27
4.5 Betrokkenheid bij het onderwerp	31
4.6 Overtuigd zijn van de eigen mening	31
5 Resultaten kwalitatief onderzoek	33
5.2 Standpunten t.a.v. het voorstel van de Europese Commissie	33
Bijlagen	39
Achtergrondkenmerken steekproef	39
Vragenlijst	41
Gewogen en ongewogen data	52
Deelnemende organisaties aan het kwalitatieve onderzoek	53
Auteursrecht	53

1 Achtergrond

Op verzoek van het ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties (BZK) heeft Motivaction International B.V. onderzoek gedaan naar opinies over handhaving van het halfjaarlijks verzetten van de klok en de mogelijke invoering van permanente zomer- of standaardtijd ('wintertijd').

1.1 Aanleiding onderzoek

Voorstel Europese Commissie

Op woensdag 12 september jl. heeft de Europese Commissie (EC) een voorstel bekend gemaakt om het huidige systeem waarbij halfjaarlijks de klok naar zomer- en standaardtijd wordt verzet, af te schaffen. De EC wil voortaan aan de lidstaten overlaten of zij voor een permanente zomertijd of standaardtijd kiezen. Het verzetten van de klok vanwege het seizoen is dan verboden.

Eerder onderzoek en meningen in de pers

Voorafgaand aan dit voorstel zijn er in opdracht van het Europese Parlement onderzoeken gedaan naar de bestaande wetenschappelijke inzichten over de effecten van de zomertijd (2017) en onder EU-burgers (augustus 2018). Uit de wetenschappelijke inzichten komt geen duidelijke voorkeur naar voren. Al met al wordt geconcludeerd dat er geen indicaties zijn dat de toepassing van zomertijd "grote" gevolgen heeft voor de economie, de energieconsumptie of de volksgezondheid, noch in negatieve, noch in positieve zin. Ofwel: het wel of niet verzetten van de klok lijkt niet veel uit te maken.

Een recente consultatie van de Europese Commissie onder EU-burgers wijst uit dat 84% van alle Europese *respondenten* af wil van het halfjaarlijks verzetten van de klok. Een kleine meerderheid is voorstander van een permanente zomertijd. De impact op de volksgezondheid, de stijging van het aantal verkeersongevallen of het gebrek aan energiebesparingen zijn voor de respondenten redenen om de klok niet langer te verzetten.

Deze peiling, of openbare raadpleging, is uitgevoerd onder EU-burgers die zichzelf op de website van de enquête konden aanmelden. Deze wervingsmethodiek heeft als bezwaar dat alleen mensen met een uitgesproken mening over het onderwerp in de steekproef terechtkomen, hetgeen de representativiteit van die steekproef niet ten goede komt.

In de Nederlandse pers wordt over het algemeen voor afschaffen van het halfjaarlijks verzetten van klok gepleit, maar er lijkt geen consensus te zijn over de wenselijkheid van permanente zomer- of standaardtijd. Mede omdat uiteindelijk de lidstaten zelf beslissen, bestaat met name in de economische sector vrees voor een lappendeken aan tijdzones in de EU.

Behoeft kabinet

In de voorbereiding van zijn standpunt heeft het Nederlandse kabinet behoefte aan inzichten in de preferenties van de Nederlandse bevolking en organisaties uit diverse sectoren. Motivaction is daarom gevraagd een representatieve opiniepeiling uit te voeren onder het algemeen Nederlands publiek en een kwalitatief onderzoek onder bedrijven en andere organisaties in Nederland.

1.2 Doelstelling onderzoek

Doelstelling

Motivaction is voor dit onderzoek uitgegaan van de volgende doelstelling:

- Inzichten verwerven in meningen van het Nederlandse publiek over het halfjaarlijks verzetten van de klok en invoering van permanente zomer- of standaardtijd, teneinde het kabinet te ondersteunen bij zijn standpuntbepaling.

Hoofdvragen

Voor dit onderzoek zijn de volgende onderzoeksvragen geformuleerd:

- Hoe staan Nederlanders tegenover het halfjaarlijks blijven verzetten van de klok?
- Hoe staan zij tegenover het invoeren van permanente zomertijd of permanente standaardtijd?
- Hoe staan zij tegenover het invoeren van eenzelfde tijdsysteem in Nederland en omliggende landen?
- Welke voor- en nadelen zien zij bij bovenstaande opties?
- Hoe betrokken zijn zij bij de keuzes die we op dit gebied maken?
- In hoeverre zijn zij overtuigd van hun mening over dit onderwerp?
- In hoeverre verschillen subgroepen binnen de Nederlandse bevolking in hun meningen?
- Welke standpunten hebben (belangen)organisaties over de verschillende opties met betrekking tot het in Nederland te hanteren tijdsysteem?

2 Management summary

Het onderzoek bestond uit een kwantitatieve publieksenquête onder de Nederlandse bevolking en een kwalitatief onderzoek onder vertegenwoordigers van bedrijven en andere instellingen.

De vragenlijst voor deze online publieksenquête is voorgelegd aan een steekproef voor Nederlanders van 16 tot en met 80 jaar. De steekproef is landelijk representatief voor de verdeling van leeftijd, geslacht, opleiding, Nielsenregio, waardenoriëntaties (Mentality-milieus) en alle combinaties tussen deze kenmerken (zoals jonge mannen, laagopgeleide inwoners van regio Oost-Nederland, et cetera).

In de vragenlijst hebben respondenten diverse voor- en nadelen voorgelegd gekregen over de verschillende tijdsystemen. Deze voor- en nadelen zijn bepaald op basis van deskresearch. Omdat er vaak geen duidelijke consensus over de voor- en nadelen van een bepaald tijdsysteem bestond, zijn in de vragenlijst *mogelijke* voor- en nadelen genoemd met de vraag in hoeverre respondenten deze *zelf* als voor- en nadelen zien. Het doel hiervan was respondenten dus niet te informeren over feitelijke voor- en nadelen, maar hen te stimuleren dieper na te denken over mogelijke gevolgen en vervolgens te achterhalen of dit invloed had op de meningsvorming.

Het kwalitatieve onderzoek had als primair doel het achterhalen van de opinies en afwegingen die (vertegenwoordigers van) Nederlandse bedrijven en andere organisaties maken. Het veldwerk voor het kwalitatieve deel van het onderzoek is uitgevoerd door middel van telefonische diepte-interviews met vertegenwoordigers van bedrijven en instellingen. De respondenten zijn aangeleverd door BZK. Er zijn 21 interviews uitgevoerd verdeeld over de sectoren landbouw, verkeersveiligheid, financiën, transport, economie, toerisme, energie, sociale veiligheid en criminaliteit, sport en ontspanning, ICT, volksgezondheid en grensoverschrijdende samenwerking (GROS).

Resultaten en conclusies onderzoek Nederlandse bevolking

Keuze voor een bepaald tijdsysteem in Nederland leeft sterk in de bevolking

Het tijdsysteem dat we in Nederland hanteren en alternatieven daarvoor zullen voor de meeste Nederlanders geen onderwerp zijn waar ze vaak over nadenken. Maar nadat het onderwerp op de agenda is gezet door de Europese Commissie, en vervolgens de politiek en media in Nederland, kunnen we in dit onderzoek in ieder geval constateren dat het erg leeft onder de Nederlandse bevolking. De meerderheid van de Nederlanders tussen 16 en 80 jaar - de doelgroep van het in november door ons uitgevoerde onderzoek - voelt zich duidelijk betrokken bij het onderwerp: zes op de tien vinden het interessant (60%) en belangrijk voor Nederland dat hierover de juiste keuzes worden gemaakt (61%), twee derde (66%) vindt dit voor henzelf belangrijk. Eén op de vijf (18%) maakt het niet uit wat over dit onderwerp besloten wordt.

Meeste Nederlanders denken gevolgen te kunnen overzien en zijn overtuigd van hun mening

Naar onze inschatting is het moeilijk te overzien wat de concrete gevolgen zijn van verschillende keuzeopties: het halfjaarlijks blijven verzetten van de klok, invoeren van permanente zomertijd, invoeren van permanente standaardtijd en invoeren van één van deze opties in Nederland en omringende landen in onderling overleg. Een meerderheid van de bevolking denkt echter goed te kunnen overzien wat de gevolgen zouden zijn van een keuze voor één van deze opties. Zes op de tien Nederlanders (61%) zeggen ook zeker te zijn van hun mening over welk tijdsysteem we in Nederland het beste kunnen gebruiken.

Draagvlak voor tijdsystemen op drie manieren in kaart gebracht

Omdat we er niet van uit wilden gaan dat de bevolking de consequenties van de diverse keuzes echt overziet, hebben we in dit onderzoek op drie manieren achterhaald hoe groot het draagvlak in de bevolking is voor deze opties:

1. Het spontane draagvlak: de houding die Nederlanders innemen als ze alleen de opties voorgelegd krijgen zonder verdere informatie;
2. Het geholpen draagvlak: de houding nadat ze per optie eerst informatie krijgen over tijdstippen van zonsopkomst en -ondergang tijdens de kortste en langste dag van het jaar (en bij de optie 'invoering van eenzelfde tijdsysteem als omringende landen' het expliciet benoemen dat het in te voeren tijdsysteem dan afhangt van een in overleg met deze landen te maken keuze);
3. Het overall draagvlak na afweging van mogelijke voor- en nadelen per optie

Een gelijk systeem aan naburige landen krijgt meeste steun in de bevolking, vooral om economische redenen en vanwege voordelen bij het reizen

Het draagvlak onder de Nederlandse bevolking van 16 tot 80 jaar blijkt het grootst te zijn voor het invoeren van eenzelfde tijdsysteem als naburige landen (zie tabel 1). Het maakt daarbij niet uit op welke van bovenstaande manieren dit gemeten wordt. Van de voorgelegde mogelijke voordelen van een uniform systeem onderschrijven Nederlanders dat het belangrijk is voor het internationale transport (51%), voor bedrijven die veel contact hebben met bedrijven in andere landen (50%), voor mensen die over de grens werken (49%) en voor mensen die veel in Europa reizen (46%).

Tabel 1: Overzicht beoordelingen verschillende tijdsystemen

Optie		Informatieconditie		
		Spontane mening ¹ <i>Geen informatie</i> (n=1.836)	Geholpen mening <i>Na feitelijke uitleg per optie²</i> (n=1.836)	Afweging <i>Na voorleggen mogelijke voor- en nadelen³</i> (n=1.836)
1 De klok blijft elk half-jaar verzet worden	% positief ⁴	24%	31%	24%
	% negatief ⁵	43%	35%	39%
	Gemiddelde schaalscore ⁶	2,7	2,9	2,7
2 Het invoeren van altijd zomertijd	% positief	33%	29%	27%
	% negatief	38%	44%	39%
	Gemiddelde schaalscore	2,9	2,8	2,8
3 Het invoeren van altijd standaardtijd ('wintertijd')	% positief	47%	40%	41%
	% negatief	25%	32%	25%
	Gemiddelde schaalscore	3,4	3,2	3,3
4 Nederland en landen die dichtbij Nederland liggen, voeren na overleg een zelfde tijdsysteem in	% positief	72%	62%	56%
	% negatief	5%	7%	6%
	Gemiddelde schaalscore	4,0	3,8	3,7

¹ In eerste instantie zijn alleen de vet weergegeven varianten voorgelegd en is gevraagd hoe 'positief' of 'negatief' respondenten zijn over de opties.

² In tweede instantie is per optie 1-3 informatie gegeven over zonopkomst/-ondergang op de langste/kortste dag van het jaar en bij optie 4 dat in te voeren systeem onzeker is en afhangt van gezamenlijke keuze die Nederland en omringende landen maken. Daarna is opnieuw gevraagd hoe 'positief' of 'negatief' respondenten zijn over de opties.

³ In derde instantie zijn per optie enkele mogelijke voordelen en nadelen voorgelegd en is gevraagd in hoeverre de respondenten dit zelf als voordeel of nadeel zien. Daarna is opnieuw gevraagd hoe 'positief' of 'negatief' ze zijn over de opties.

⁴ Percentage Nederlanders van 16 tot en met 80 jaar dat zegt positief of zeer positief te zijn over deze optie.

⁵ Percentage Nederlanders van 16 tot en met 80 jaar dat zegt negatief of zeer negatief te zijn over deze optie.

⁶ De gemiddelde score op basis van alle respondenten op een schaal van 1 'zeer negatief', 2 'negatief', 3 'niet positief, niet negatief', 4 'positief' en 5 'zeer positief'. Antwoordoptie 'weet niet, geen mening' is niet meegenomen in de schaalscore.

Steun uniform systeem met de Nederland omringende landen daalt door besef dat dit in praktijk tot minder wenselijke uitkomst voor Nederland kan leiden

De steun voor een uniform tijdsysteem wordt wel kleiner, als de opties kort feitelijk worden toegelicht en nog kleiner als mogelijke voor- en nadelen worden voorgelegd en afgewogen. Waar aanvankelijk 72% van de Nederlanders spontaan aangeeft (zeer) positief te zijn, is uiteindelijk - na de overall afweging - 56% (zeer) positief over een uniform systeem. Het aantal dat daar (zeer) negatief over is, blijft wel stabiel laag (circa 6%). Deze daling in draagvlak lijkt vooral te komen doordat men zich beter gaat realiseren dat Nederland dan niet zelf kan beslissen welk tijdsysteem het invoert (25% onderschrijft dit) en dat dit kan leiden tot een tijdsysteem dat ongunstig is voor Nederland (28%) en Nederlanders persoonlijk ook minder goed bevalt (26%).

Altijd standaardtijd krijgt meer steun dan altijd zomertijd of het halfjaarlijks verzetten van de klok

Van de drie overige voorgelegde tijdsystemen - halfjaarlijks de klok verzetten, altijd zomertijd en altijd standaardtijd - bestaat er een duidelijke voorkeur voor altijd standaardtijd. Het draagvlak voor deze optie wordt kleiner als informatie wordt aangeboden over de tijden van zonsopkomst en zonsondergang op de kortste en langste dagen van het jaar. Het herstelt echter weer iets als de respondenten gevraagd worden na te denken over mogelijke voor- en nadelen. Waar aanvankelijk 47% van de Nederlanders spontaan aangeeft (zeer) positief te zijn, is uiteindelijk - na de overall afweging - 41% (zeer) positief over de invoeren van permanente standaardtijd. Het aantal dat daar (zeer) negatief over is, ligt steeds ongeveer op een kwart tot een derde.

Altijd standaardtijd wordt gezien als beter voor het bio- en slaapritme

Van de voorgelegde mogelijke voordelen van altijd standaardtijd onderschrijven Nederlanders vooral dat het prettig is dat de klok dan nooit meer hoeft te worden verzet (43%). Dit is uiteraard een voordeel dat ook geldt voor altijd zomertijd. Daarnaast zien zij vooral het voordeel dat het beter past bij het bio- en slaapritme (beide 35%). Een in dit onderzoek spontaan veel genoemde reden voor hun positieve houding is dat wintertijd de originele tijd is en past bij onze tijdzone. Nadelen van altijd standaardtijd die onderschreven worden, zijn de vroeg donkere avonden (32%), meer energiegebruik 's avonds (28%) en minder tijd 's avonds voor activiteiten bij daglicht (26%).

Altijd zomertijd heeft meer tegenstanders dan voorstanders; langer licht ervaren als voordeel, donkere ochtend als nadeel

Voor het invoeren van altijd zomertijd zijn er meer tegenstanders dan voorstanders, ongeacht de manier waarop dit gemeten is. Circa drie op de tien Nederlanders staan hier (zeer) positief tegenover en vier op de tien (zeer) negatief. Van de voorgelegde mogelijke voordelen onderschrijven Nederlanders vooral dat het prettig is dat het dan 's avonds langer licht is (41%), de klok nooit meer hoeft te worden verzet (34%), er 's avonds meer tijd is voor activiteiten bij daglicht (28%) en dat het energiebesparing oplevert (27%). Ook worden soms gezondheidsvoordelen genoemd. De meest onderschreven nadelen van altijd zomertijd zijn dat het niet prettig is dat het 's ochtend langer donker is (33%) en dat het juist negatief is voor de gezondheid: slechter voor het bioritme (24%) en het slaapritme (22%) en moeilijker om 's avonds in slaap te vallen (20%). Spontaan wordt in dit onderzoek ook aangegeven dat het niet de originele tijd is.

Handhaven halfjaarlijks verzetten van de klok kent ook meer tegenstanders dan voorstanders; langer licht ervaren als voordeel, maar als slechter gezien voor ritme en onhandig

Voor het halfjaarlijks blijven verzetten van de klok bestaat eveneens relatief weinig draagvlak: circa een kwart van de Nederlanders staat hier (zeer) positief tegenover en vier op de tien (zeer) negatief. Van de voorgelegde mogelijke voordelen onderschrijven Nederlanders vooral dat het prettig is dat het in de zomer 's avonds langer licht blijft en het in de winter 's ochtends juist vroeger licht is (40%). Als nadelen worden gezien dat het niet goed is voor het slaapritme (39%) en bioritme (38%) en je halfjaarlijks steeds de klok moet verzetten (35%) en steeds weer moet wennen (38%).

Resultaten en conclusies (belangen)organisaties

Vrijwel alle deelnemende (belangen)organisaties geven aan dat het huidige systeem van zomer- en standaardtijd nauwelijks problemen oplevert. Vanuit praktisch en economisch oogpunt, aanpassingen kosten altijd geld en verhogen de kans op nieuwe fouten, zit men niet te wachten op een aanpassing.

Het onderwerp 'de keuze voor zomer- dan wel standaardtijd' staat bij de meeste deelnemende (belangen) organisaties nog niet op de agenda. De meeste hebben dan ook nog geen formeel standpunt ingenomen. Toch kan uit de reacties wel worden afgeleid dat op economische gronden men een keuze voor zomer- of standaardtijd niet relevant vindt. Met name de internationaal opererende sectoren zijn echter unaniem als het gaat om het belang van een harmonisatie van de tijd binnen dezelfde tijdzone. Als ieder land een eigen tijd gaat hanteren, dan leidt dat in de perceptie onvermijdelijk tot meer productiviteitsverlies en continuïteitsissues dan in de huidige situatie.

Los van de economische aspecten worden er, om een standpunt te bepalen, ook argumenten gebruikt die specifiek gerelateerd zijn aan respectievelijk de thema's volksgezondheid en verkeersveiligheid. Deze argumenten worden vrijwel uitsluitend gebruikt door sectoren die ook inhoudelijk met deze thema's werken: respectievelijk de sectoren volksgezondheid en verkeersveiligheid. Binnen de 'economische' sectoren worden deze argumenten niet genoemd als relevant voor het bepalen van het standpunt.

- De sector **volksgezondheid** kiest voor permanente standaardtijd. Men stelt dat permanente standaardtijd het beste aansluit bij de biologische klok van Nederlanders. En dat afwijken van de biologische klok (zoals dat gebeurt met zomertijd) een bewezen risico is voor de volksgezondheid.
- Binnen de **sector sport en ontspanning** speelt het gezondheidsbelang een grote rol. De sector pleit voor het handhaven van het huidige systeem en kiest niet voor permanente zomertijd, ofschoon dat betekent dat er meer beschikbare tijd is voor buitensporters, en dat er minder veldverlichting nodig is omdat het in de avonduren langer licht is. Volgens wetenschappers is permanente zomertijd slecht voor de gezondheid en de sector volgt het advies van de wetenschap.
- De sector **verkeersveiligheid** is verdeeld over de keuze voor permanente zomertijd dan wel standaardtijd. Er bestaat volgens de sector ontegenzeggelijk een verband tussen duisternis en verkeersveiligheid. Het invoeren van permanente standaardtijd kent voorstanders, want 's winters is het vroeger licht, wat voor schoolgaande kinderen met name de veiligheid vergroot. En aan de andere kant zijn er de voorstanders van permanente zomertijd, vanuit het idee dat duisternis 's ochtends tot minder ongelukken leidt dan duisternis 's avonds, wanneer mensen minder fit deelnemen aan het verkeer.
- De organisaties uit de **transportsector** stellen zich op het standpunt dat wijzigen van de huidige praktijk onwenselijk is, vanwege de verwachte economische schade. Daarnaast heeft deze sector zich goed ingesteld op de huidige praktijk van het halfjaarlijks verzetten van de klok.
- Binnen de **economiesector** wordt er verschillend gereageerd op het voorstel van de Europese Commissie. Er lijkt een lichte voorkeur te zijn voor permanente standaardtijd, vooral gedreven door veiligheid. Duisternis zorgt voor minder zicht (en dus mogelijk meer incidenten). Bij permanente standaardtijd is het 's winters vroeger licht dan bij permanente zomertijd, hetgeen de periode waarin bij daglicht gewerkt wordt (binnen de bouw vanaf 7u) verlengt. Als alternatief voor de permanente standaardtijd heeft men een voorkeur voor de

huidige situatie, waarin de klok halfjaarlijks wordt verzet. Het belang van eenzelfde tijdsysteem in Nederland en de buurlanden is in deze sector gering.

- In de **financiële sector** is uniformiteit binnen tijdzones cruciaal voor het minimaliseren van de risico's binnen het (Europese) betalingsverkeer. Wijzigen van het halfjaarlijks verzetten van de klok naar permanente zomer- of standaardtijd vindt de sector op zich niet problematisch, dat kan worden ingesteld. Het systeem is echter niet ingericht op een situatie waarbij elk Europees land een eigen tijd kiest.
- De **toerismesector** heeft zich goed ingesteld op de huidige praktijk van het halfjaarlijks verzetten van de klok. De sector heeft (nog) geen standpunt ingenomen over het voorstel van de EC en een voorkeur voor permanente zomer- of standaardtijd wordt dan ook niet officieel uitgesproken. Men vindt het wel belangrijk dat in gezamenlijkheid wordt besloten voor zomertijd of standaardtijd.
- Het idee van een permanente zomer- of standaardtijd leeft niet echt in de grensgebieden. De **Sector Grens Overschrijdende Samenwerking** heeft dan ook geen uitgesproken voorkeur voor permanente zomer- of standaardtijd. Belangrijker vindt men dat in Nederland, België en Duitsland eenzelfde tijdsysteem wordt gehanteerd, handhaving van een uniforme tijd leeft ontzettend in de grensgebieden, vanwege veel grensoverschrijdend contact.
- De organisaties uit de **energiesector** hebben formeel (nog) geen standpunt bepaald over het voorstel van de EC. Kijkend naar de storingsgevoeligheid van het halfjaarlijks verzetten van de klok neigt men (op persoonlijke titel) wel naar een keuze voor een vaste tijd (zomer- of standaardtijd). Men vindt het hierbij belangrijk dat alle Europese landen in dezelfde tijdzone, dezelfde tijd aanhouden, omdat dat naar verwachting tot minder storingen zal leiden dan wanneer er geen harmonie zou zijn.
- Vertegenwoordigers uit de **landbouwsector** geven aan dat de sector zich goed heeft ingesteld op de huidige situatie van het halfjaarlijkse verzetten van de klok. Men is er in de loop van de tijd gewend aan geraakt en heeft dan ook geen formeel standpunt ingenomen over permanente zomer- of standaardtijd. Binnen de sector is men verdeeld over óf altijd zomertijd óf altijd standaardtijd, maar eensgezind over één systeem in Europa.
- De vertegenwoordigende organisaties uit de **ICT-sector** geven aan dat deze sector zich goed heeft ingesteld op de huidige situatie van het halfjaarlijks verzetten van de klok en er is dan ook geen uitgesproken mening over het wel of niet verzetten van de klok.
- Men kan zich voorstellen dat veel software herschreven moet worden. Helemaal als elk land een andere tijd hanteert. Voor sommige bedrijven kan dit grote gevolgen hebben als hierdoor fouten ontstaan in de informatiestroom.
- Tot slot de sector **sociale veiligheid en criminaliteit**. Deze sector neemt geen standpunt in. Men is van mening dat een keuze voor permanente zomertijd of standaardtijd niet relevant is als het gaat om toe-of afname van crimineel gedrag of slachtofferschap. Andere variabelen zoals 'gelegenheid' spelen volgens hen een significant grotere rol.

3 Methode en opzet

Het onderzoek bestond als gezegd uit een kwantitatieve opiniepeiling onder de Nederlandse bevolking en een kwalitatief onderzoek onder vertegenwoordigers van (belangen) organisaties.

3.1 Kwantitatief publieksonderzoek

3.1.1 Methode en steekproef

Het onderzoek is kwantitatief en online uitgevoerd onder het ISO-26362-gecertificeerde webpanel van Motivaction: StemPunt. In totaal hebben $n=1.836$ respondenten de vragenlijst volledig ingevuld. Deze steekproef is representatief voor Nederlanders van 16 tot en met 80 jaar voor wat betreft de verdeling van leeftijd, geslacht, opleiding, Nielsen-regio, waardenoriëntaties (Mentality-milieus) en alle combinaties tussen deze kenmerken (zoals jonge mannen, laagopgeleide inwoners van regio Oost-Nederland, et cetera).

Representativiteit voor de genoemde kenmerken is verkregen door bij de steekproeftrekking rekening te houden met de verdeling van de Nederlandse bevolking tussen 16 en 80 jaar op deze kenmerken en achteraf de resultaten waar nodig te corrigeren door middel van statistische weging. Daarbij fungeerde ons 'Mentality-ijkbestand' als herwegingskader: dit databestand bevat de verdeling van Mentality-milieus in de bevolking en is wat betreft sociodemografie gewogen naar de Gouden Standaard van het CBS.

3.1.2 Opzet

Onze inschatting vooraf was dat niet elke Nederlander een goed begrip heeft van wat de verschillende tijdsystemen inhouden, bijvoorbeeld wat betreft de tijd waarop de zon opkomt en ondergaat, en de gevolgen daarvan voor allerlei domeinen, zoals gezondheid, verkeersveiligheid en energiegebruik. Daarom hebben we ervoor gekozen het draagvlak per tijdsysteem op drie manieren uit te vragen:

1. Spontane mening (zonder informatie over wat een tijdsysteem, bijvoorbeeld 'altijd zomertijd', inhoudt);
2. Geholpen mening: de mening nadat in een tekstuele beschrijving informatie is gegeven over tijdstippen van zonsopkomst en -ondergang tijdens de kortste en langste dag van het jaar (en bij de optie 'invoering van eenzelfde tijdsysteem als omringende landen' het expliciet benoemen dat het in te voeren tijdsysteem dan afhangt van een in overleg met deze landen te maken keuze);
3. Uitgebreide afweging: de mening na het voorleggen van en nadenken over mogelijke voor- en nadelen van de vier tijdsystemen.

De vragenlijst is vooraf getest in een kwalitatieve pre-test met zes respondenten van verschillende opleidingsniveaus, leeftijd en geslacht. In de pre-test zijn ook enkele afbeeldingen getest om tijdstippen van de zonsopkomst en zonsondergang bij verschillende tijdsystemen te verduidelijken. Deze afbeelden bleken niets toe te voegen voor de respondenten, waardoor ze niet zijn gebruikt in het online onderzoek. De belangrijkste conclusie uit de pre-test was dat respondenten de vragenlijst over het algemeen begrepen, maar wat eentonig vonden (gevoel van herhaling). Daarom zijn de tekstuele beschrijvingen (zie de vragenlijst in de bijlage voor de precieze tekst) behorende bij de vier verschillende tijdsystemen alleen volledig getoond aan alle respondenten bij het de tweede keer uitvragen van de mening (de geholpen mening) en zijn de beschrijvingen bij de vragen die volgden in

een mouse-over verwerkt, zodat respondenten die de informatie nog een keer wilden lezen deze mogelijkheid op afroep hadden.

In de vragenlijst kregen respondenten, zoals gezegd, verschillende voor- en nadelen voorgelegd over bepaalde tijdsystemen. De voorgelegde voor- en nadelen zijn bepaald op basis van deskresearch (met name van berichten in de media). Vaak was er geen duidelijke consensus over de voor- en nadelen van een bepaald tijdsysteem, bijvoorbeeld over de mate van energiebesparing bij zomer- versus standaardtijd. Daarom zijn in de vragenlijst *mogelijke* voor- en nadelen genoemd met de vraag in hoeverre respondenten deze *zelf* als voor- en nadelen zien. Het doel hiervan was respondenten dus niet te informeren over feitelijke voor- en nadelen, maar hen te stimuleren dieper na te denken over mogelijke gevolgen en vervolgens te achterhalen of dit invloed had op de meningsvorming.

3.1.3 Veldwerk en vragenlijst

Het onderzoek vond plaats via een online vragenlijst. De vragenlijst is in samenwerking met BZK opgesteld, met aandacht voor neutraliteit en begrijpelijkheid. Om reden van deze begrijpelijkheid en om aan te sluiten bij het taalgebruik en de beleving van het onderwerp in het maatschappelijk debat, hebben we ervoor gekozen steeds de termen 'zomertijd' en 'standaardtijd ('wintertijd')' in de vragenlijst te gebruiken.

Via een link in een uitnodigingsmail kwamen respondenten direct in de vragenlijst op een afgeschermd deel van de website van Motivaction terecht. De vragenlijst bestond uit circa 25 vragen. Het veldwerk voor het onderzoek liep van 8 t/m 11 november 2018.

3.2 Kwalitatief onderzoek onder bedrijven en organisaties

Het kwalitatieve onderzoek had primair als doel het achterhalen van de opinies en afwegingen die (vertegenwoordigers van) Nederlandse bedrijven en andere organisaties maken.

3.2.1 Methode en steekproef

Het kwalitatieve onderzoek is uitgevoerd met behulp van telefonische diepte-interviews van circa 30 minuten met vertegenwoordigers van bedrijven en instellingen. De respondenten zijn aangeleverd door BZK. Er zijn in totaal 21 interviews uitgevoerd, verdeeld over de volgende sectoren:

- Landbouw
- Verkeersveiligheid
- Financiën
- Transport
- Economie
- Toerisme
- Energie
- Sociale veiligheid en criminaliteit
- Sport en ontspanning
- ICT
- Volksgezondheid
- Grensoverschrijdende samenwerking (GROS)

In de bijlage is een overzicht van de deelnemende organisaties opgenomen.

3.2.2 Gespreksrichtlijn

De gesprekken zijn gevoerd aan de hand van een semigestructureerde gespreksrichtlijn, die in samenspraak met BZK is opgesteld. De gesprekken verliepen kortweg in twee fasen. In de eerste fase werd de respondenten gevraagd naar hun houding ten aanzien van het huidige systeem: het halfjaarlijks verzetten van de klok. Hierin zijn de voor- en nadelen van het huidige systeem besproken. De tweede fase ging in op het voorstel van de Europese Commissie. Hierin is gevraagd wat men van dit voorstel vindt en welke mogelijke voor- en nadelen men daarbij ziet. Indien niet spontaan genoemd heeft de interviewer zelf een aantal thema's ingebracht, zoals energiebesparing, economie en gezondheid (biologische klok, slaapritme) en gevraagd in hoeverre deze een rol spelen bij de meningsvorming. Als laatste is aan respondenten gevraagd welk tijdsysteem hun voorkeur heeft.

3.3 Leeswijzer

In dit rapport geven we inzicht in de onderzoeksresultaten.

In hoofdstuk 4 gaan we in op de resultaten van het kwantitatief onderzoek onder het Nederlands publiek van 16 tot en met 80 jaar:

- We beginnen met een algemeen overzicht van de beoordelingen van de vier onderscheiden opties voor tijdsystemen in de drie gehanteerde informatiecondities.
- Vervolgens gaan we achtereenvolgens nader in op elk van de vier opties voor tijdsystemen: handhaving van het huidige systeem, invoering van altijd zomertijd, invoering van altijd standaardtijd ('wintertijd') en invoering van eenzelfde tijdsysteem als omliggende landen. Daarbij komt ook steeds aan bod welke voor- en nadelen Nederlanders zien van de betreffende optie.
- Tot slot bespreken we in hoeverre Nederlanders betrokken zijn bij dit onderwerp en overtuigd van hun mening hierover.

De in dit hoofdstuk genoemde geaggregeerde *percentages* (bijvoorbeeld de som van de percentages 'zeer eens' en 'eens') kunnen soms iets (1 procentpunt) afwijken van de som van de onderliggende percentages in de bijbehorende grafiek/tabel. Dat komt door afrondingsverschillen. In verband met de leesbaarheid van de grafieken en tabellen zijn extreem lage percentages soms niet weergegeven.

Bij de bespreking van de resultaten benoemen we opvallende en statistisch significante verschillen tussen *subgroepen* en de rest van de Nederlandse bevolking. Subgroepen waarnaar gekeken is, betreffen tien achtergrondkenmerken: geslacht, leeftijd, opleiding, regio, tijdbesteding (werkend, studierend, werkzoekend, gepensioneerd etc.), deelname aan woon-/werkverkeer, zakelijke reizen maken, subjectief ervaren gezondheid, gevoeligheid voor licht bij slapen en mate waarin men last heeft van het halfjaarlijks verzetten van de klok. Bij een aantal vragen zijn antwoordschalen gebruikt (zoals de vijfpuntschaal 'zeer oneens' tot 'zeer eens'). Om te bepalen of een verschil tussen subgroepen statistisch significant is, baseren we ons dan op de gemiddelde schaalscore van de subgroepen; voor de leesbaarheid gaan we echter vooral in op antwoordpercentages van de subgroepen (bijvoorbeeld % dat het eens is met een stelling).

In hoofdstuk 5 gaan we in op de resultaten van het kwalitatief onderzoek onder vertegenwoordigers van (belangen)organisaties. In dit hoofdstuk wordt ingegaan op de standpunten van de verschillende sectoren als het gaat om het nieuwe voorstel van de Europese Commissie om het huidige systeem af te schaffen. Hebben zij überhaupt een standpunt geformuleerd en zo ja wat is dat standpunt en welke argumenten gebruikt men om dit standpunt te onderbouwen.

4 Resultaten kwantitatief onderzoek

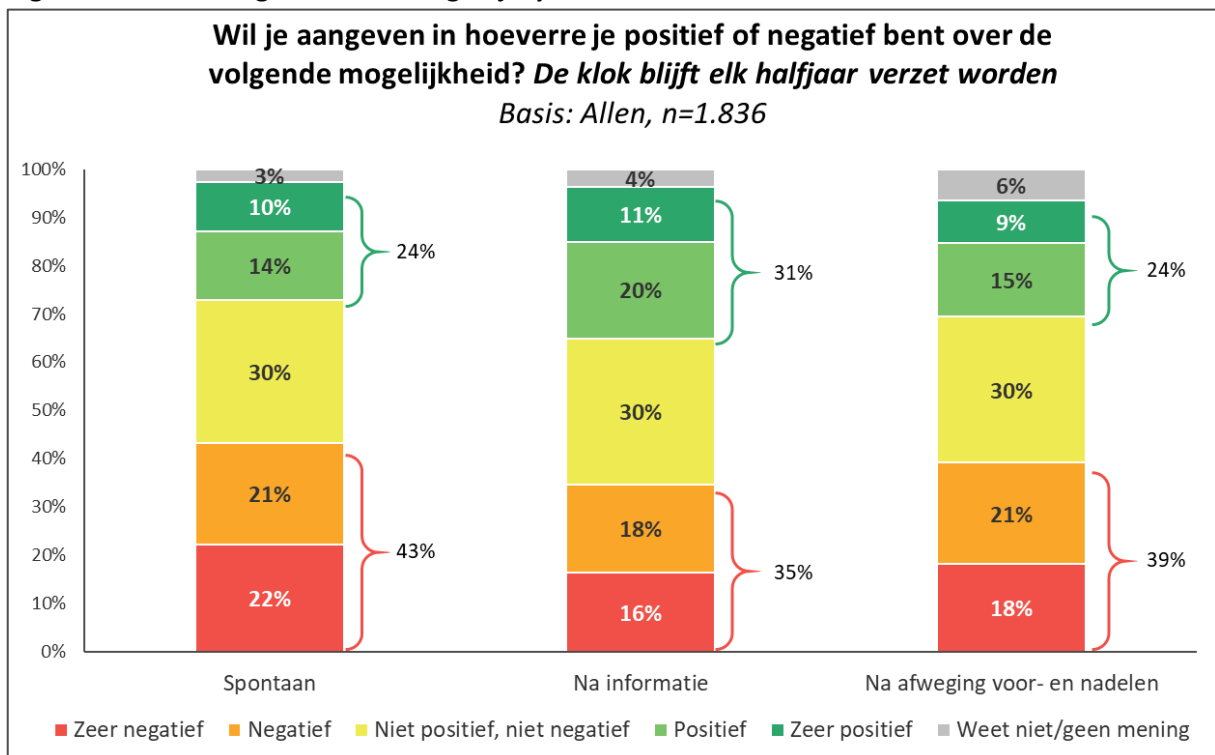
In dit hoofdstuk bespreken we de resultaten van het publieksonderzoek onder Nederlanders van 16 tot 80 jaar. Per optie gaan we achtereenvolgens in op het spontane draagvlak, de spontane toelichting daarbij, het geholpen draagvlak, meningen over voor- en nadelen en het overall draagvlak na afweging van mogelijke voor- en nadelen. Tot slot bespreken we de mate waarin Nederlanders betrokken zijn bij dit onderwerp en overtuigd zijn van hun mening.

4.1 Huidige tijdsysteem

Spontaan staat een kwart van de Nederlanders positief tegenover het huidige tijdsysteem

In figuur 1 staat een overzicht van de beoordelingen van Nederlanders van het huidige tijdsysteem, het halfjaarlijks verzetten van de klok. Spontaan geeft een kwart van de Nederlanders (24%) aan daar (zeer) positief over te zijn, vier op de tien (43%) (zeer) negatief en een derde (32%) is niet uitgesproken positief of negatief of heeft geen mening.

Figuur 1: Beoordeling over het huidige tijdsysteem na verschillende informatie condities

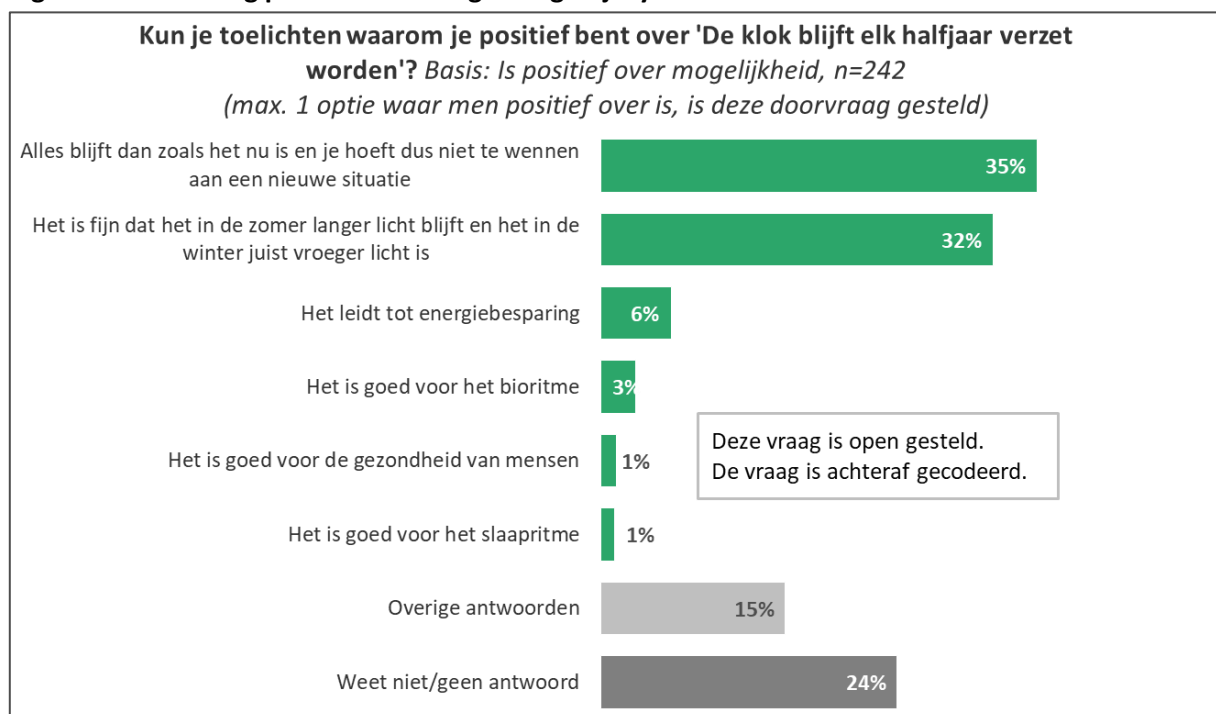

Voorstanders huidige systeem noemen spontaan als voordeel dat er dan niets verandert en dat zomeravonden langer licht zijn en winterochtend vroeger

Aan at random geselecteerde subgroepen respondenten die in eerste instantie (dus op basis van hun spontane mening) respectievelijk positief en negatief zijn over het huidige systeem, hebben we gevraagd naar de reden(en). Deze redenen zijn achteraf door ons gecodeerd (gegroepeerd op een algemener niveau).

Nederlanders die positief zijn over het huidige systeem (24%) geven aan dat zij het fijn vinden dat alles blijft zoals het nu geregeld is en ze niet hoeven te wennen aan een nieuwe situatie (35%) of dat het fijn is dat het langer licht blijft in de zomer en vroeger licht in de winter (32%). Andere genoemde redenen waarom men positief is over het huidige tijdsysteem staan in figuur 2.

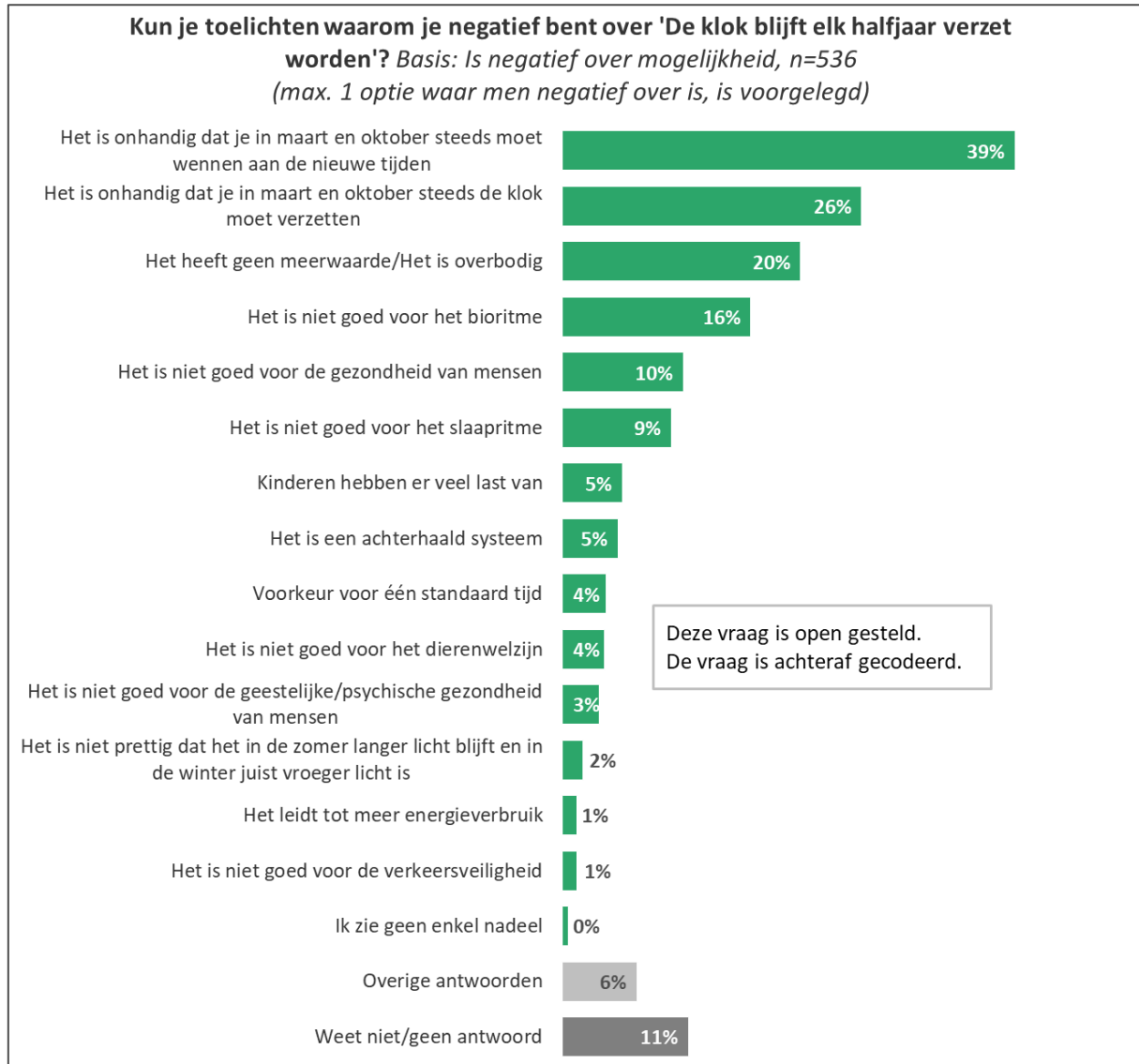
Figuur 2: Toelichting positieve houding huidige tijdsysteem

Tegenstanders huidige systeem noemen spontaan als nadeel dat dit onhandig, overbodig en slecht is voor de gezondheid

Van de Nederlanders die negatief zijn over het huidige systeem (43%) geven vier op de tien (39%) aan dat zij het onhandig vinden dat ze dan steeds weer moeten wennen aan de nieuwe tijden. Een kwart (26%) vindt het onhandig dat de klok steeds verzet moet worden. Verder ziet een vijfde (20%) geen meerwaarde in het tijdsysteem of vindt het overbodig. Ook veel genoemd zijn gezondheidsredenen: 16% vindt het niet goed voor het bioritme, 10% voor de gezondheid en 9% voor het slaapritme. Andere genoemde redenen waarom men negatief is over het huidige tijdsysteem staan in figuur 3 op de volgende pagina.

Figuur 3: Toelichting negatieve houding huidige tijdsysteem

Nederlanders iets minder negatief over huidige systeem na informatie over tijdstippen zonsopkomst en -ondergang op kortste en langste dag van het jaar

Na het geven van hun spontane mening kregen respondenten in tweede instantie de volgende toelichting: *Er verandert niets ten opzichte van de huidige situatie: eind december komt de zon op om 8.45 uur en gaat ze om 16.30 uur onder, en eind juni komt de zon op om 5.20 uur en gaat ze om 22.00 uur onder.*

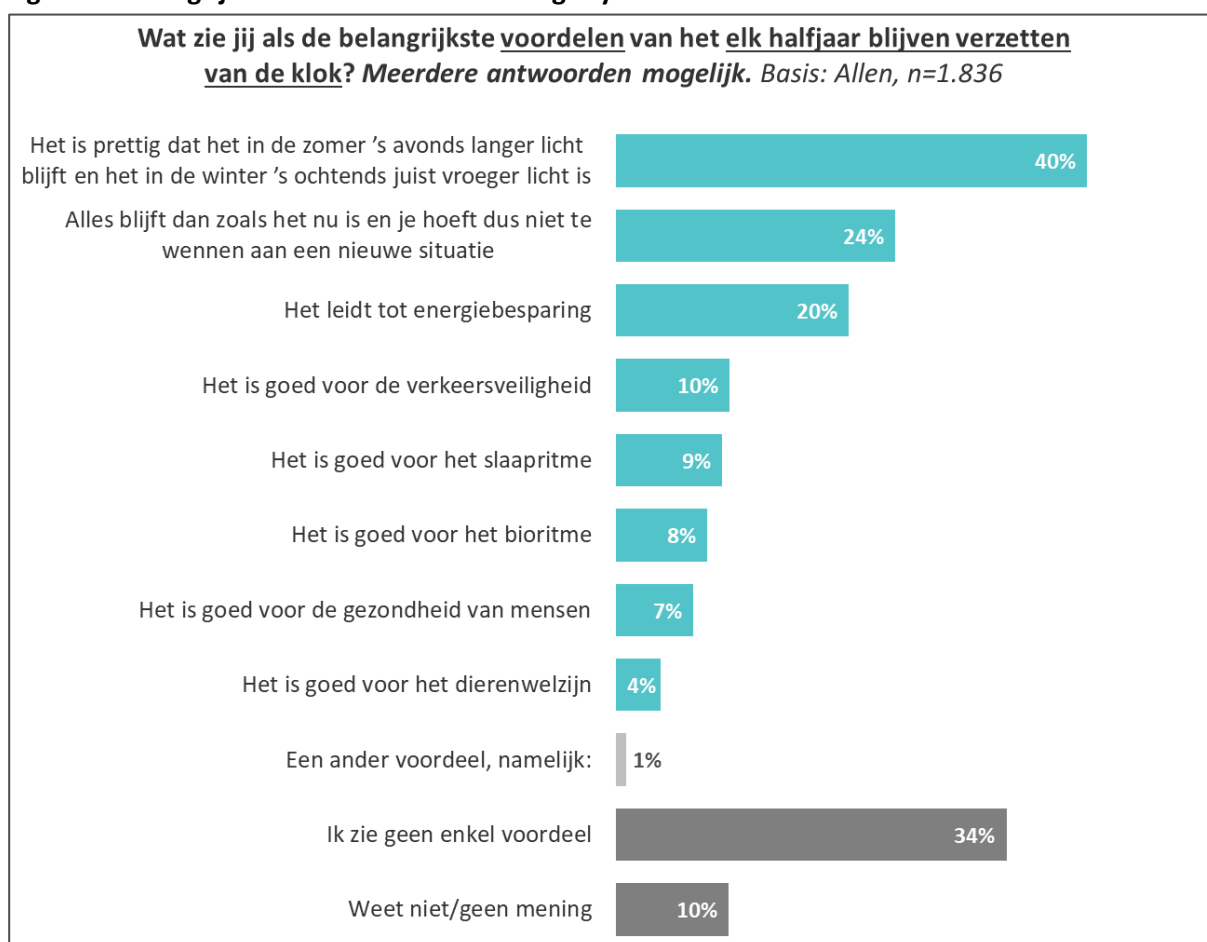
Na deze informatie is het aandeel Nederlanders dat (zeer) positief is over het huidige tijdsysteem gestegen van 24% naar 31% en het aandeel Nederlanders dat (zeer) negatief is gedaald van 43% naar 35%. Een derde van de Nederlanders (34%) is neutraal of heeft geen mening over het huidige tijdsysteem na de informatie over zonsopkomst en zonsondergang.

Na voorleggen mogelijke voordelen huidige systeem vinden Nederlanders het vooral prettig dat zomeravonden langer licht zijn en winterochtenden vroeger

Om respondenten meer beredeneerd over het huidige tijdsysteem te laten nadenken, zijn verschillende mogelijke voor- en nadelen voorgelegd van het huidige tijdsysteem. Daarbij is hen gevraagd welke van de voorgelegde argumenten zij zelf als belangrijkste voor- en nadelen zien.

Het meest door Nederlanders ervaren voordeel is dat zij het prettig vinden dat het in de zomer 's avonds langer licht blijft en het in de winter 's ochtends juist vroeger licht is (40%). Een derde (34%) geeft aan geen enkel voordeel te zien in het elk halfjaarlijks blijven verzetten van de klok. 10% geeft aan niet te weten wat zij als belangrijkste voordelen zien van het huidige tijdsysteem.

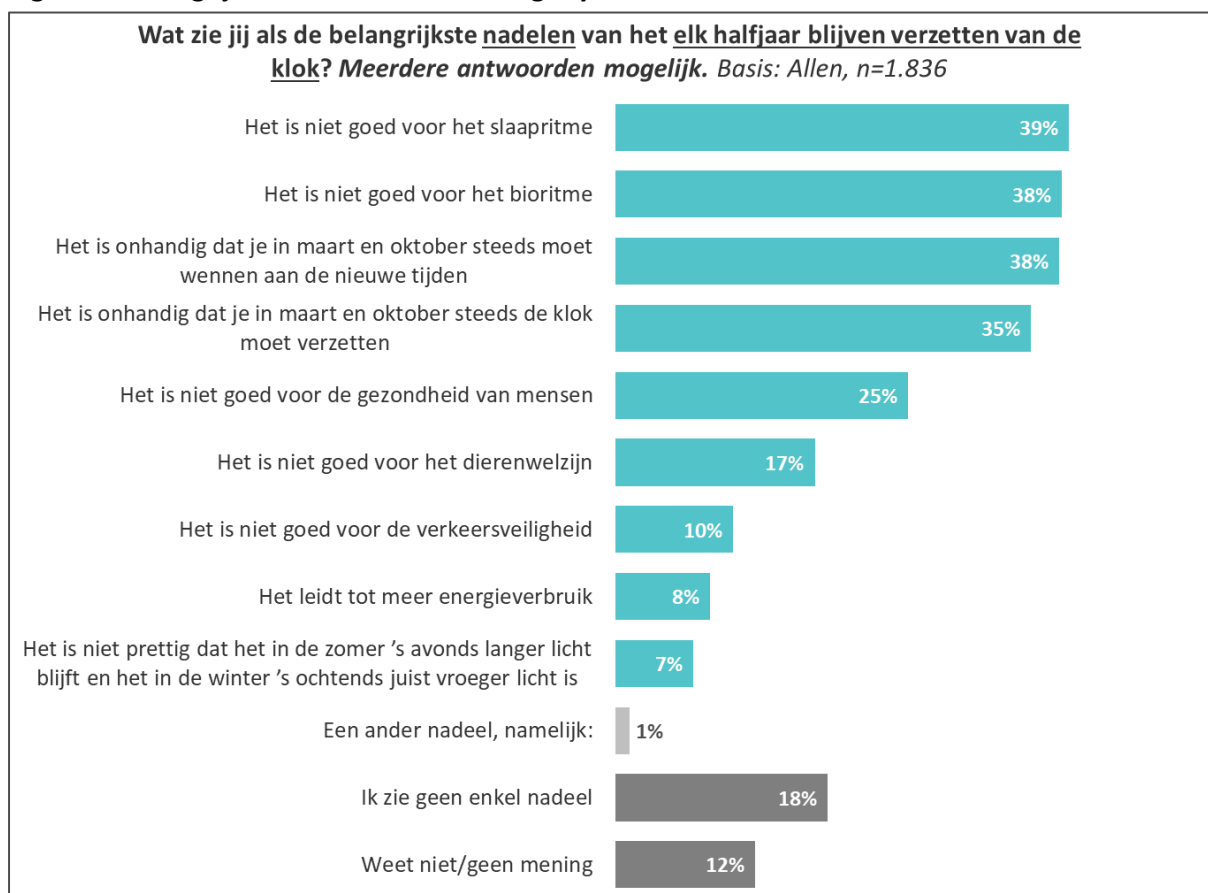
Figuur 4: Belangrijke voordelen van het huidige systeem

Na voorleggen nadelen huidige systeem vinden Nederlanders het vooral slecht voor het ritme en onhandig

De meest door Nederlanders ervaren nadelen zijn dat zij het niet goed vinden voor het slaap- (39%) en het bioritme (38%), dat ze het onhandig vinden dat je in maart en oktober steeds moet wennen aan de nieuwe tijden (38%) en dan steeds de klok moet verzetten (35%). Twee op de tien Nederlanders (18%) geven aan geen enkel nadeel te zien in het halfjaarlijks blijven verzetten van de klok. Eén op de tien (12%) geeft aan niet te weten wat zij als belangrijkste nadelen zien van het huidige tijdsysteem.

Figuur 5: Belangrijke nadelen van het huidige systeem

Na het afwegen van de voor- en nadelen zijn Nederlanders weer wat negatiever over het huidige tijdsysteem

Na het beoordelen van mogelijke voor- en nadelen van het huidige tijdsysteem is de respondenten nog een laatste keer gevraagd in hoeverre zij positief of negatief zijn over het huidige tijdsysteem. Het aandeel Nederlanders dat (zeer) positief staat tegenover het huidige tijdsysteem daalt dan van 31% naar 24% en is weer gelijk aan het aandeel dat bij de spontane mening het tijdsysteem als (zeer) positief beoordeelt (24%). Het aandeel Nederlanders dat (zeer) negatief is, stijgt dan van 35% naar 39%.

Verschillen in draagvlak naar subgroepen: studenten/scholieren zijn positiever, gepensioneerden zijn negatiever over huidige systeem

In vergelijking met de totale bevolking (24%) zijn de volgende subgroepen in hun eindoordeel vaker (zeer) positief over het huidige tijdsysteem:

- Jongeren (16 t/m 24-jarigen: 40%)
- Inwoners van de drie grote gemeenten (30%)
- Nederlanders die studeren/naar school gaan (44%)
- Nederlanders die met het openbaar vervoer naar hun werk of opleiding gaan (33%)
- Nederlanders die gemiddeld 2 keer of vaker per jaar reizen voor hun werk in Europa (33%)
- Nederlanders die hun eigen gezondheid als 'zeer goed' beoordelen (34%)

In vergelijking met de totale bevolking (39%) zijn de volgende subgroepen vaker (zeer) negatief over het huidige tijdsysteem:

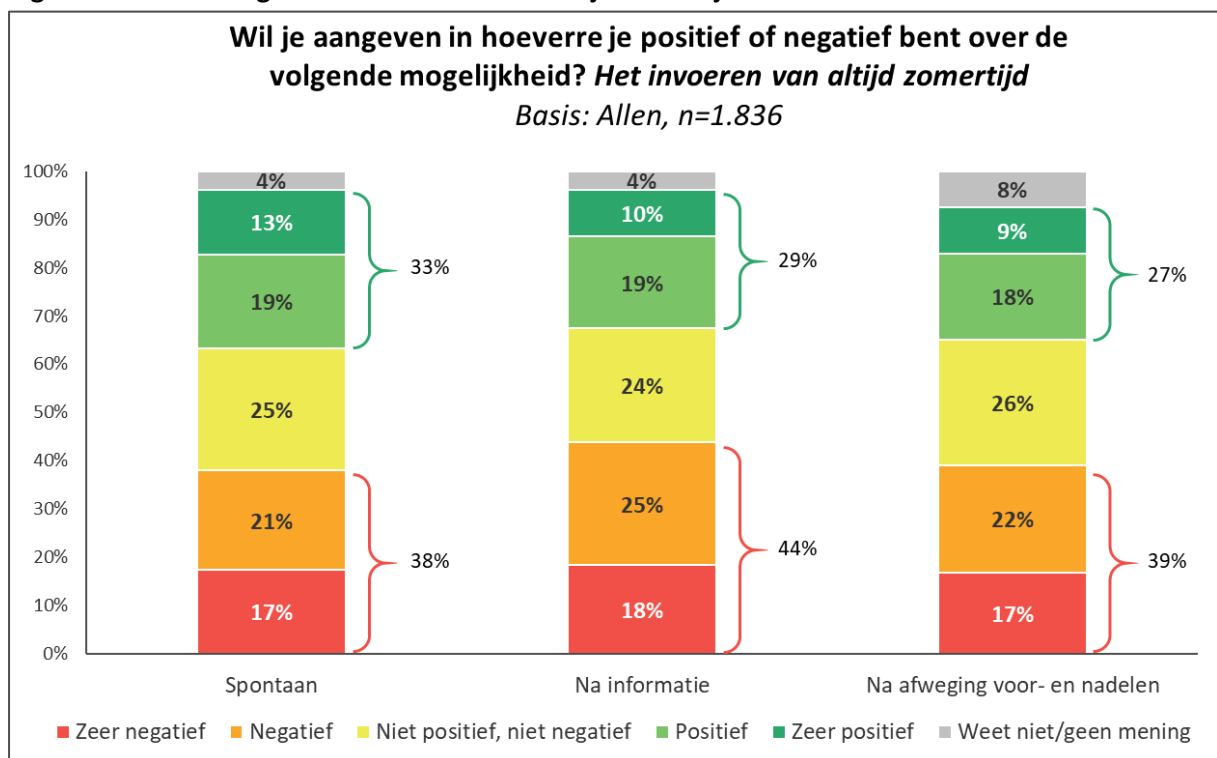
- Ouderen (65 t/m 80-jarigen: 57%)
- Laagopgeleiden (44%)
- Nederlanders die huisman of huisvrouw zijn (45%)
- Nederlanders die arbeidsongeschikt zijn (47%)
- Nederlanders die gepensioneerd zijn (57%)
- Nederlanders die hun eigen gezondheid als 'niet zo best' beoordelen (49%)
- Nederlanders die vaak moeite hebben om 's avonds in slaap te vallen door het daglicht (54%)

4.2 Altijd zomertijd

Spontaan staat een derde van de Nederlanders positief tegenover het invoeren van altijd zomertijd

In figuur 6 staat een overzicht van de beoordeling van Nederlanders over het invoeren van altijd zomertijd. Spontaan geeft een derde (33%) aan daar (zeer) positief over te zijn, vier op de tien (38%) (zeer) negatief en drie op de tien (29%) zijn niet uitgesproken positief of negatief of hebben geen mening.

Figuur 6: Beoordeling over het invoeren van altijd zomertijd na verschillende informatie condities

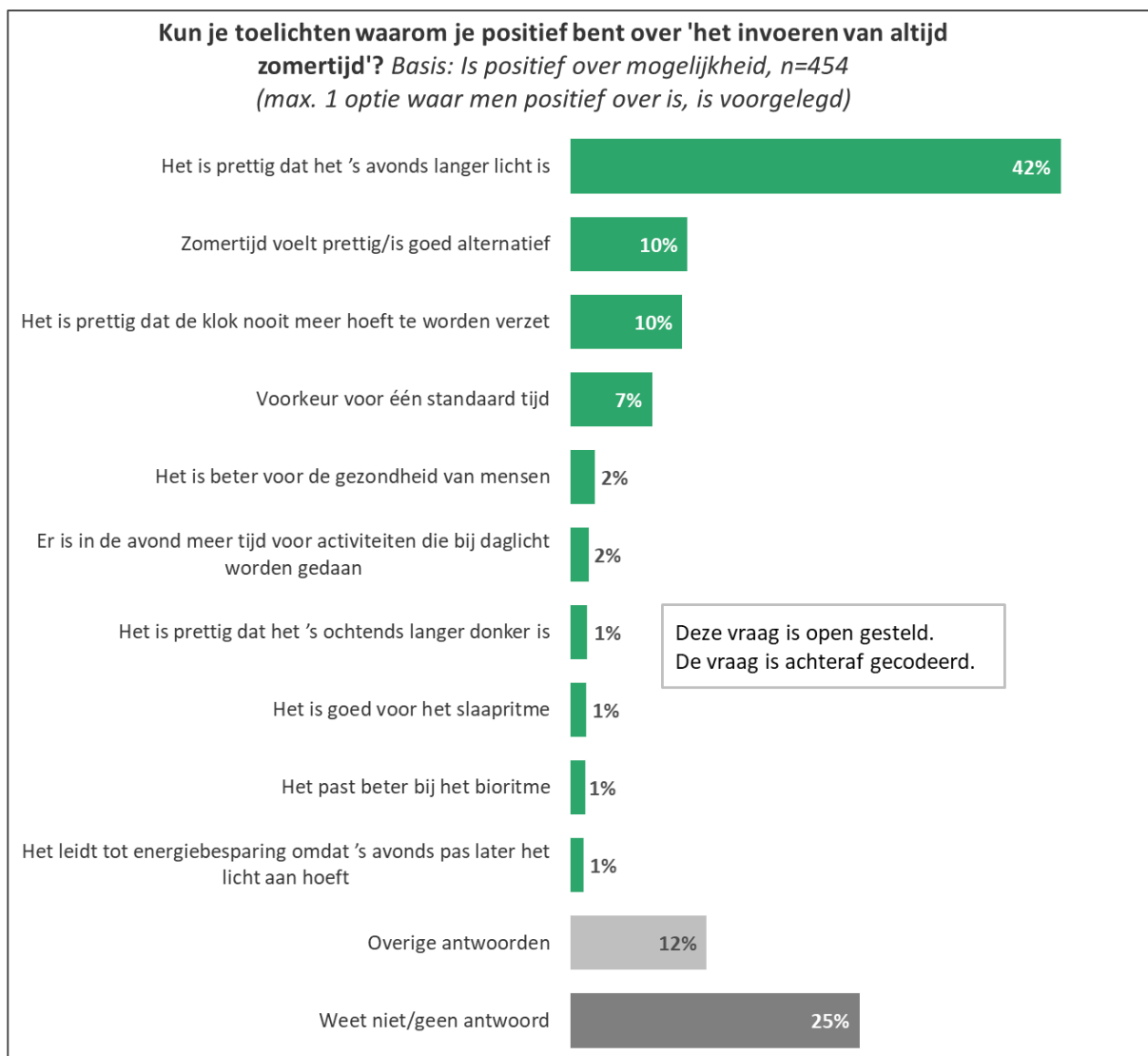

Voorstanders altijd zomertijd noemen spontaan als voordeel dat het 's avonds langer licht is

Aan random subgroepen respondenten die in eerste instantie (dus op basis van hun spontane mening) respectievelijk positief en negatief zijn over altijd zomertijd, hebben we gevraagd naar de reden(en). Deze redenen zijn achteraf door ons gecodeerd (gegroepeerd op een algemener niveau).

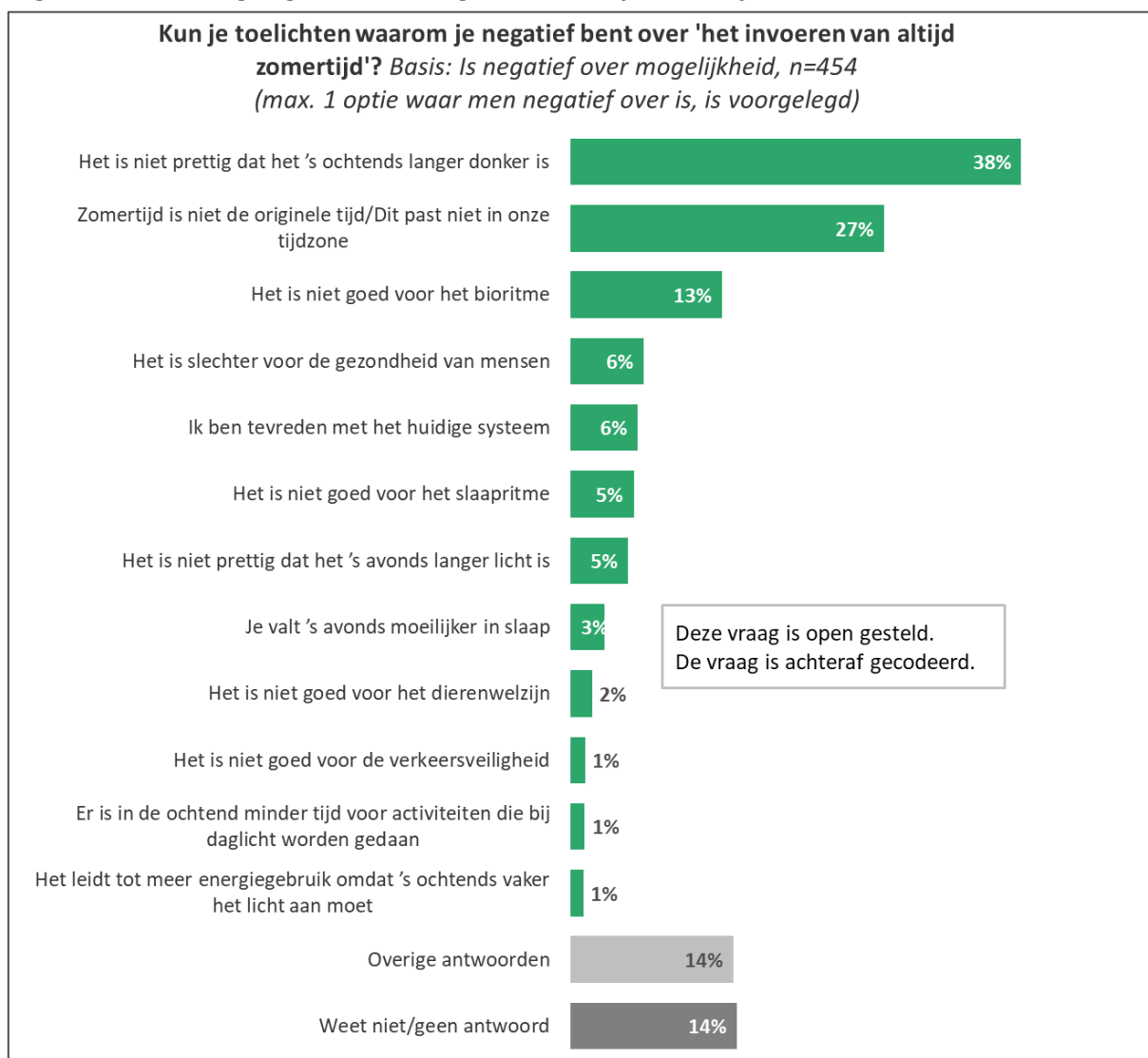
Nederlanders die positief zijn over invoeren van altijd zomertijd (33%) geven meestal aan dat het prettig is dat het 's avonds langer licht is (42%). Andere genoemde redenen waarom men positief is over het invoeren van altijd zomertijd staan in figuur 7.

Figuur 7: Toelichting positieve houding invoeren altijd zomertijd

Tegenstanders altijd zomertijd noemen spontaan als nadeel dat het 's ochtends langer donker is

Van de Nederlanders die negatief zijn over invoeren van altijd zomertijd (38%) geven vier op de tien (38%) aan dat zij het niet prettig vinden dat het 's ochtends langer donker is. Daarnaast noemt men vaak dat zomertijd niet de originele tijd is (27%). Andere genoemde redenen waarom men negatief is over het invoeren van altijd zomertijd staan in figuur 8.

Figuur 8: Toelichting negatieve houding invoeren altijd zomertijd

Nederlanders iets negatiever over invoeren altijd zomertijd na informatie over de tijdstippen van zonsopkomst en -ondergang op langste en kortste dag van het jaar

Na het geven van hun spontane mening kregen respondenten in tweede instantie de volgende toelichting: *In de zomer verandert er niets ten opzichte van het huidige tijdsysteem: eind juni komt de zon op om 5.20 uur en gaat ze om 20.00 uur onder. In de winter verandert er wel iets ten opzichte van het huidige tijdsysteem: eind december komt de zon op om 9.45 uur (i.p.v. om 8.45 uur) en gaat ze om 17.30 uur (i.p.v. om 16.30 uur) onder.*

Na deze informatie is de steun voor altijd zomertijd ongeveer hetzelfde gebleven: het aandeel Nederlanders dat (zeer) positief is over het invoeren van altijd zomertijd is licht gedaald (van 33% naar 29%) en het aandeel Nederlanders dat (zeer) negatief is licht gestegen (van 38% naar 44%). Het aandeel Nederlanders dat neutraal is of geen mening heeft, is gelijk gebleven (27%).

Na voorleggen voordelen altijd zomertijd vinden Nederlanders vooral langere avonden fijn

Om respondenten meer beredeneerd over invoering van altijd zomertijd te laten nadenken, zijn verschillende mogelijke voor- en nadelen hiervan voorgelegd. Daarbij is hen gevraagd welke van de voorgelegde argumenten zij zelf als belangrijkste voor- en nadelen zien.

Het meest door Nederlanders ervaren voordeel is dat zij het prettig vinden dat het 's avonds langer licht is (41%). Een derde (34%) vindt het prettig dat de klok nooit meer hoeft te worden verzet. Relatief vaak vindt men ook dat er dan 's avonds meer tijd is voor activiteiten bij daglicht (28%), dat het energiebesparing oplevert (27%) en dat het gezondheidsvoordelen heeft (slaapritme 15%, gezondheid 12% en bioritme 12%) .

Twee op de tien (22%) geven aan geen enkel voordeel te zien van altijd zomertijd. 10% geeft aan niet te weten wat zij als belangrijkste voordelen zien.

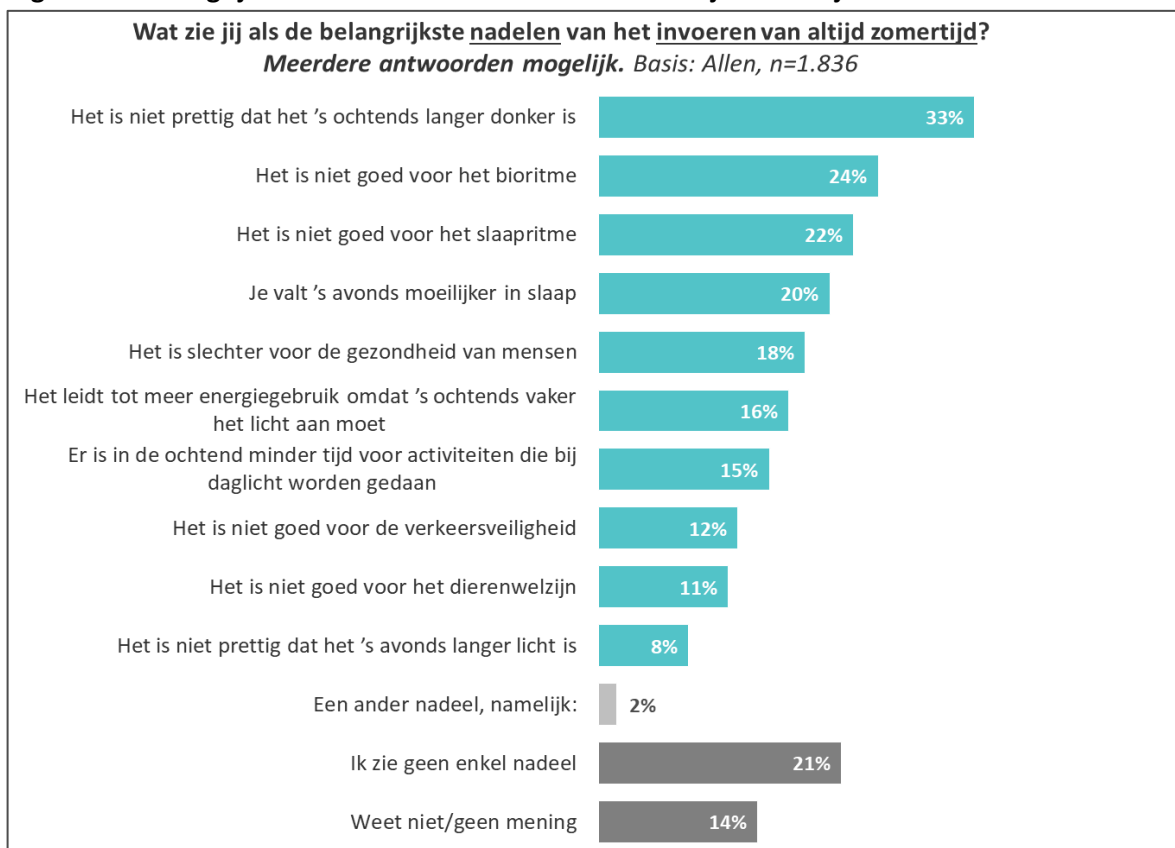
Figuur 9: Belangrijkste voordelen van het invoeren van altijd zomertijd

Na voorleggen nadelen altijd zomertijd vinden Nederlanders vooral donkere ochtenden onprettig en dat het slechter is voor de gezondheid

De meest door Nederlanders ervaren nadelen zijn dat het niet prettig is dat het 's ochtend langer donker is (33%), dat het niet goed is voor het bioritme (24%) en slaapritme (22%) en dat je 's avonds moeilijker in slaap valt (20%). Twee op de tien Nederlanders (21%) geven aan geen enkel nadeel te zien van altijd zomertijd. 14% geeft aan niet te weten wat zij als belangrijkste nadelen zien.

Figuur 10: Belangrijkste nadelen van het invoeren van altijd zomertijd

Na het afwegen van voor- en nadelen verandert draagvlak voor altijd zomertijd nauwelijks

Na het beoordelen van mogelijke voor- en nadelen van het invoeren van altijd zomertijd is de respondenten nog een laatste keer gevraagd in hoeverre zij daar positief of negatief over zijn. Ook in deze derde informatieconditie is de steun ongeveer even groot gebleven: een kwart (27%) van de Nederlanders is positief en vier op de tien (39%) zijn negatief.

Verschillen in draagvlak naar subgroepen: ambtenaren positiever, Nederlanders die moeilijk in slaap vallen door daglicht negatiever over altijd zomertijd

In vergelijking met de totale bevolking (27%) zijn de volgende subgroepen in hun eindoordeel vaker (*zeer*) *positief* over het invoeren van altijd zomertijd:

- Nederlanders die werkzaam zijn voor de overheid (36%)
- Nederlanders die met de auto naar hun werk of opleiding gaan en (bijna) nooit in de file staan (32%)
- Nederlanders die gemiddeld 2 keer of vaker per jaar reizen voor hun werk in Europa (35%)
- Nederlanders die 's ochtends vaak vroeg wakker worden door daglicht (34%).

In vergelijking met de totale bevolking (39%) zijn de volgende subgroepen vaker (*zeer*) *negatief* over het invoeren van altijd zomertijd:

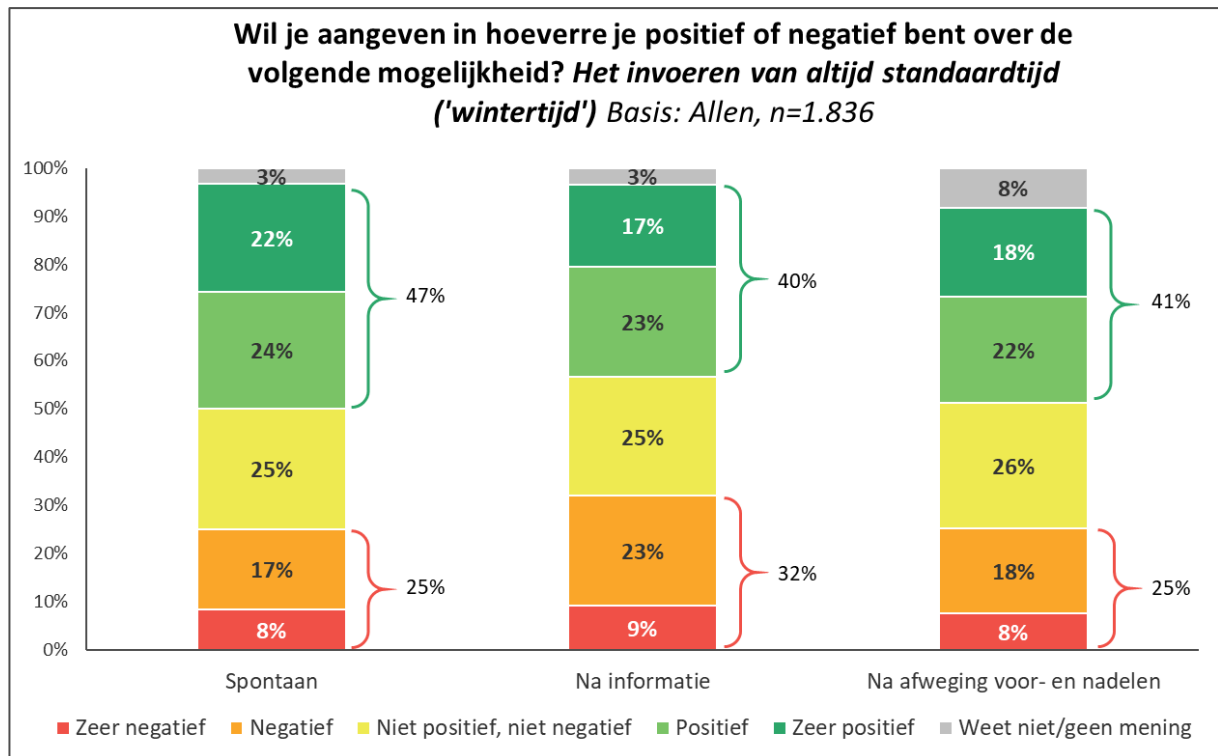
- Jongeren (16 t/m 24-jarigen: 45%)
- Hoogopgeleiden (46%)
- Nederlanders die studeren/naar school gaan (47%)
- Nederlanders die hun eigen gezondheid als 'niet zo best' beoordelen (51%)
- Nederlanders die vaak moeite hebben om 's avonds in slaap te vallen door het daglicht (61%)
- Nederlanders die aangeven vrij veel last te hebben van het verzetten van de klok (50%).

4.3 Altijd standaardtijd ('wintertijd')

Spontaan staat bijna helft Nederlanders positief tegenover het invoeren van altijd standaardtijd

In figuur 11 staat een overzicht van de beoordeling van Nederlanders van het invoeren van altijd standaardtijd ('wintertijd'). Spontaan geeft bijna de helft (47%) aan daar (zeer) positief over te zijn, een kwart (25%) (zeer) negatief en drie op de tien (28%) zijn neutraal of hebben geen mening.

Figuur 11: Beoordeling over het invoeren van altijd standaardtijd na verschillende informatie condities

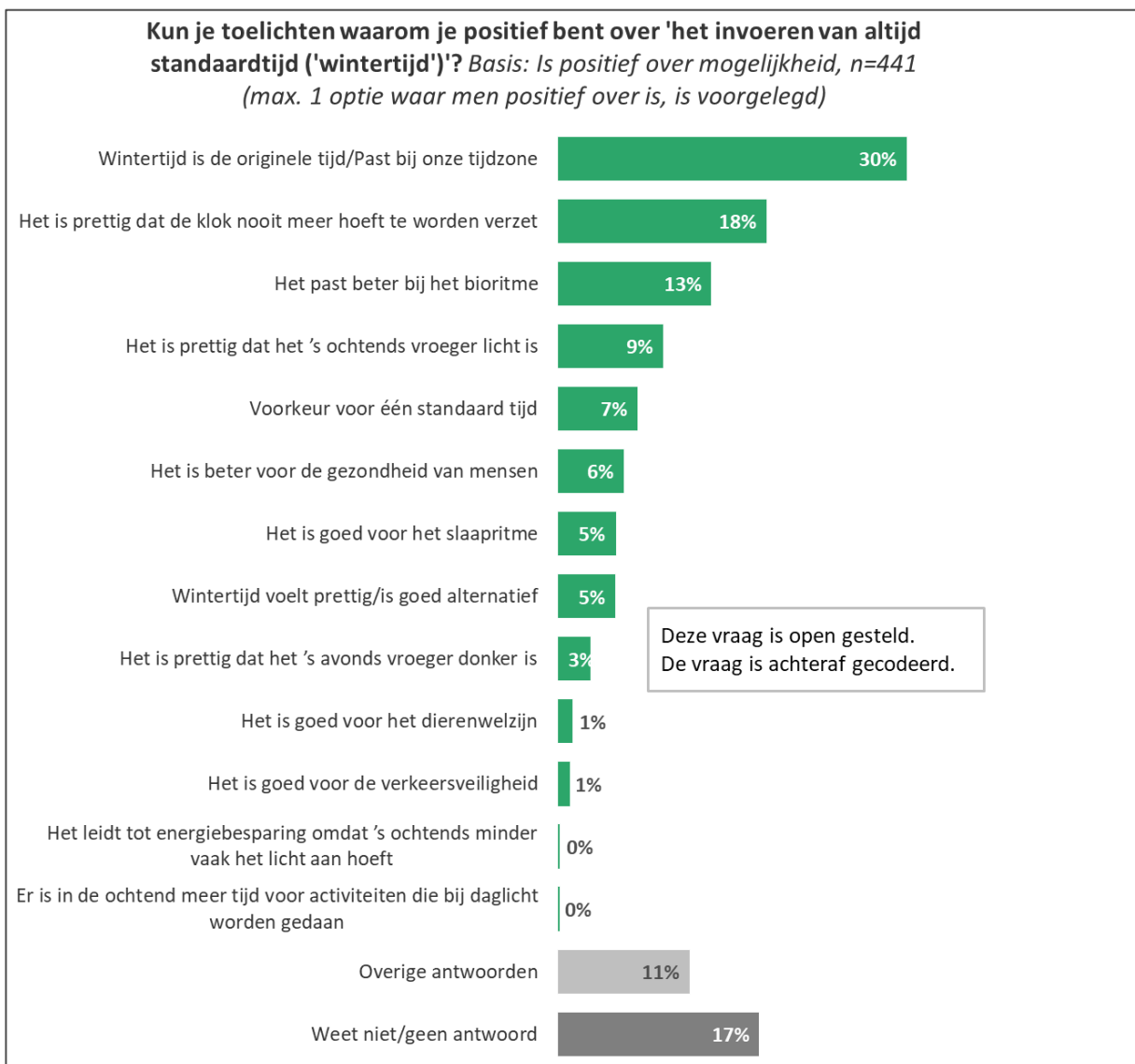

Voorstanders altijd standaardtijd noemen spontaan als voordeel dat dit de originele tijd is

Aan willekeurige subgroepen respondenten die in eerste instantie (dus op basis van hun spontane mening) respectievelijk positief en negatief zijn over het huidige systeem, hebben we gevraagd naar de reden(en). Deze redenen zijn achteraf door ons gecodeerd (gegroepeerd op een algemener niveau).

Van de Nederlanders die positief zijn over het invoeren van altijd standaardtijd (47%) geven drie op de tien (30%) als voordeel aan dat wintertijd de originele tijd is en dus past bij onze tijdzone. Een ander voordeel is dat het prettig is dat de klok niet meer verzet hoeft te worden (18%). Andere genoemde redenen waarom men positief is over het invoeren van altijd standaardtijd staan in figuur 12.

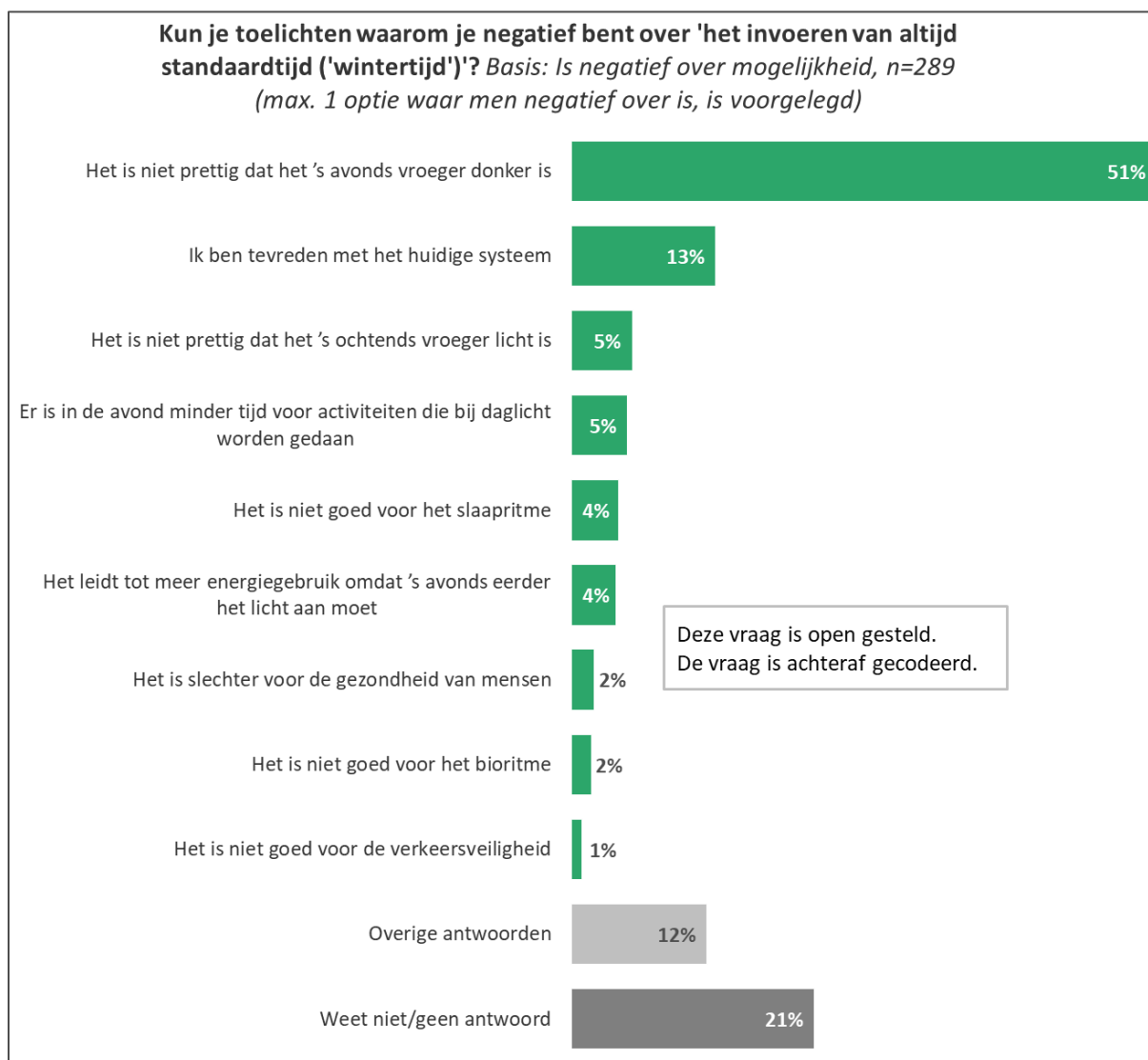
Figuur 12: Toelichting positieve houding invoeren altijd standaardtijd

Tegenstanders altijd standaardtijd noemen spontaan als nadeel dat het niet prettig is dat het 's avonds vroeger donker is

Nederlanders die negatief zijn over invoering van altijd standaardtijd (25%) geven vooral als nadeel aan het niet prettig te vinden dat het 's avonds vroeger donker is (51%). Deze en de overige genoemde redenen waarom men negatief is over het invoeren van altijd standaardtijd staan in figuur 13 op de volgende pagina.

Figuur 13: Toelichting negatieve houding invoeren altijd standaardtijd

Nederlanders iets minder positief over invoeren altijd standaardtijd na informatie over tijdstippen zonsopkomst en -ondergang op langste en kortste dag van het jaar

Na het geven van hun spontane mening kregen respondenten in tweede instantie de volgende toelichting: *In de winter verandert er niets ten opzichte van het huidige tijdsysteem: eind december komt de zon op om 8.45 uur en gaat ze om 16.30 uur onder. In de zomer verandert er wel iets ten opzichte van het huidige tijdsysteem: eind juni komt de zon op om 4.20 uur (i.p.v. om 5.20 uur) en gaat ze om 21 uur (i.p.v. 22.00 uur) onder.*

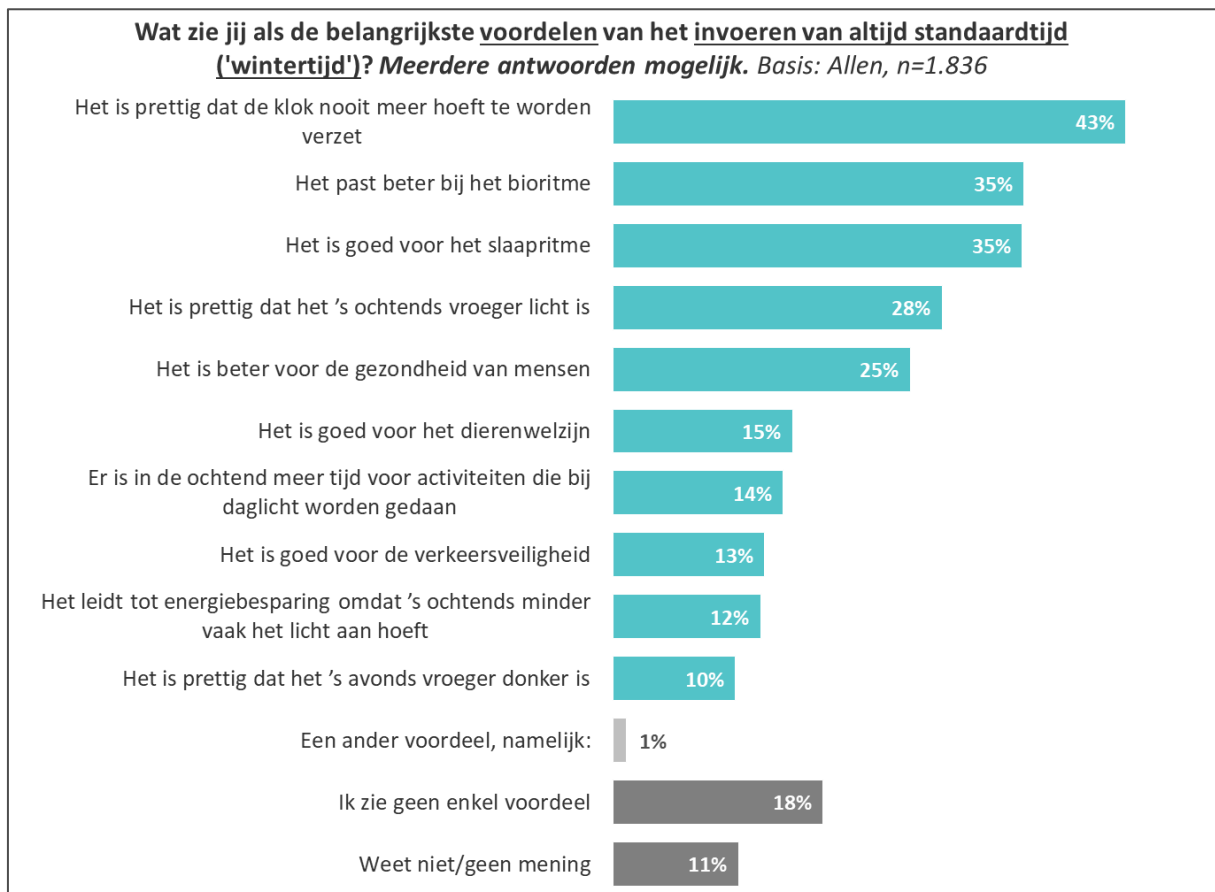
Na deze informatie is het aandeel Nederlanders dat positief is over het invoeren van altijd standaardtijd licht afgenomen (van 47% naar 40%) en het aandeel dat negatief is licht toegenomen (van 25% naar 32%). Het aandeel Nederlanders dat neutraal is of geen mening heeft, is gelijk gebleven (28%).

Na voorleggen mogelijke voordelen altijd standaardtijd vinden Nederlanders het vooral makkelijk en beter voor het ritme

Om respondenten meer beredeneerd over het invoeren van altijd standaardtijd te laten nadenken, zijn verschillende mogelijke voor- en nadelen voorgelegd van dit tijdsysteem. Daarbij is hen gevraagd welke van de voorgelegde argumenten zij zelf als belangrijkste voor- en nadelen zien.

Het meest door Nederlanders ervaren voordeel is dat zij het prettig vinden dat de klok nooit meer hoeft te worden verzet (43%). Een derde vindt het beter passen bij het bio- en slaapritme (beide 35%). Twee op de tien (18%) geven aan geen enkel voordeel te zien van invoering van altijd standaardtijd. 11% geeft aan niet te weten wat zij als belangrijkste voordelen zien. Figuur 14 toont deze en de andere mogelijke voordelen van altijd standaardtijd.

Figuur 14: Belangrijkste voordelen van het invoeren van altijd standaardtijd

Na voorleggen mogelijke nadelen altijd standaardtijd vinden Nederlanders het vooral onprettig dat het 's avonds vroeger donker is, dat het energiegebruik stimuleert en tijd beperkt voor dagactiviteiten

De meest door Nederlanders ervaren nadelen zijn dat het niet prettig is dat het 's avonds vroeger donker is (32%), dat het leidt tot meer energiegebruik omdat 's avonds vaker het licht aan moet (28%) en dat er in de avond minder tijd is voor activiteiten die bij daglicht worden gedaan (26%). Een kwart van de Nederlanders (26%) geeft aan geen enkel nadeel te zien van altijd standaardtijd. 14% geeft aan niet te weten wat zij als belangrijkste nadelen zien. Figuur 15 op de volgende pagina toont deze en de andere mogelijke nadelen van het invoeren van altijd standaardtijd.

Figuur 15: Belangrijkste nadelen van het invoeren van altijd standaardtijd

Na het afwegen van de voor- en nadelen is draagvlak voor standaardtijd weer iets groter

Na het beoordelen van mogelijke voor- en nadelen van het invoeren van altijd standaardtijd is de respondenten nog een derde en laatste keer gevraagd in hoeverre zij daar positief of negatief over zijn. Het aandeel dat positief is over het invoeren van altijd standaardtijd is gelijk gebleven (41%). Het aandeel dat negatief is groeide iets bij de feitelijke toelichting van deze optie, maar na de afweging van voor- en nadelen is dat weer wat teruggelopen (van 32% naar 25%).

Verschillen in draagvlak naar subgroepen: Nederlanders die moeilijk in slaap vallen door daglicht positiever, degenen die geen last hebben van verzetten klok negatiever over altijd standaardtijd

In vergelijking met de totale bevolking (41%) zijn de volgende subgroepen in hun eindoordeel vaker (zeer) positief over het invoeren van altijd standaardtijd:

- Ouderen (65 t/m 80-jarigen: 48%)
- Nederlanders die hun eigen gezondheid als 'niet zo best' beoordelen (52%)
- Nederlanders die vaak moeite hebben om 's avonds in slaap te vallen door het daglicht (69%)
- Nederlanders die aangeven 'erg' of 'vrij' veel last te hebben van het verzetten van de klok (respectievelijk 65% en 66%)

In vergelijking met de totale bevolking (25%) zijn de volgende subgroepen in hun eindoordeel vaker (zeer) negatief over het invoeren van altijd standaardtijd:

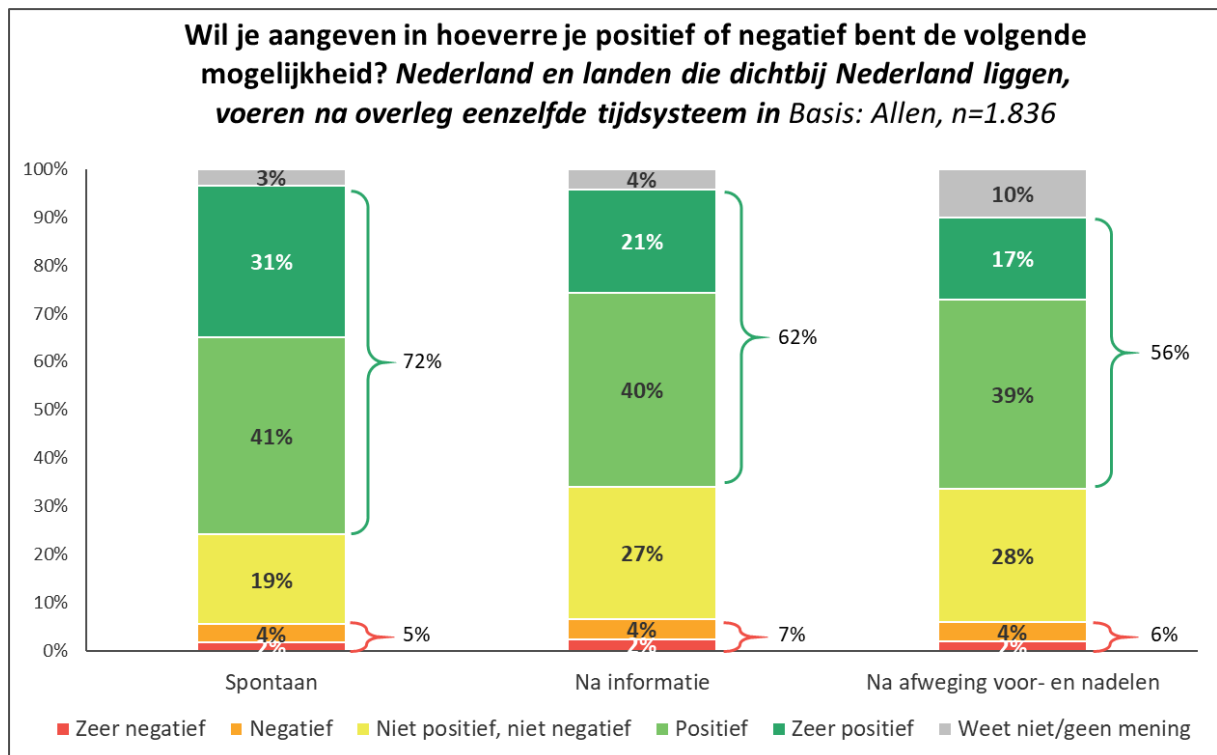
- Nederlanders die met de auto naar werk of opleiding gaan en (bijna) nooit in de file staan (30%)
- Nederlanders die aangeven geen last te hebben van het verzetten van de klok (33%)

4.4 Eenzelfde tijdsysteem als omliggende landen

Spontaan staat driekwart van de Nederlanders positief tegenover uniform tijdsysteem met naburige landen

In figuur 16 staat een overzicht van de beoordeling van Nederlanders van het invoeren van eenzelfde tijdsysteem als landen die dicht bij Nederland liggen. Bijna driekwart (72%) geeft spontaan aan hier (zeer) positief over te zijn. Eén op de twintig (5%) geeft spontaan aan hier (zeer) negatief over te zijn. Twee op de tien (22%) zijn neutraal of hebben geen mening over het invoeren van eenzelfde tijdsysteem.

Figuur 16: Beoordeling over het invoeren van eenzelfde tijdsysteem als omliggende landen na verschillende informatie condities

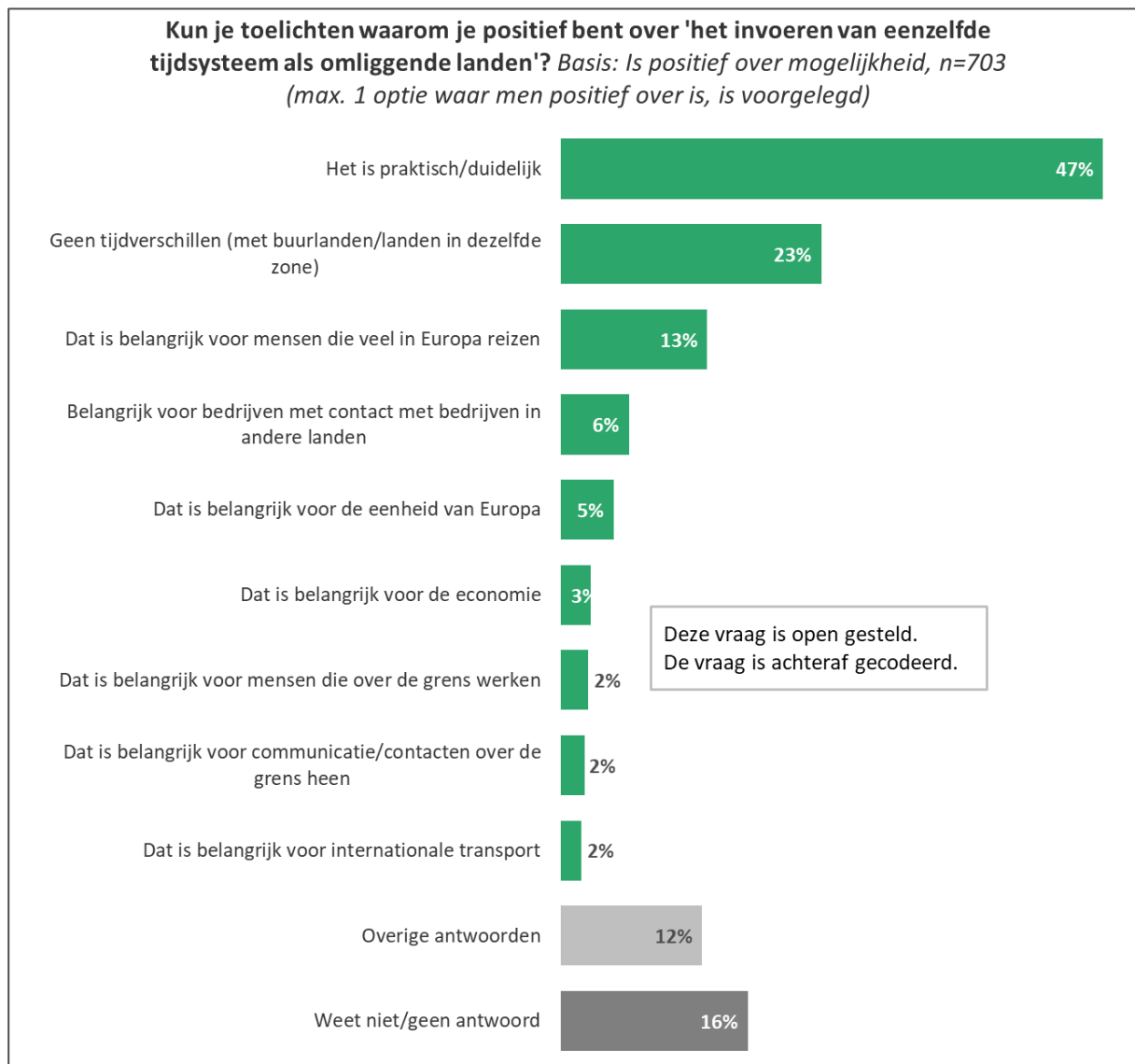
Voorstanders uniform systeem noemen spontaan als voordeel dat het praktisch en duidelijk is

Aan random subgroepen respondenten die in eerste instantie (dus op basis van hun spontane mening) respectievelijk positief en negatief zijn over het huidige systeem, hebben we gevraagd naar de reden(en). Deze redenen zijn achteraf door ons gecodeerd (gegroepeerd op een algemener niveau).⁷

Nederlanders die positief zijn over het huidige systeem (72%) geven vooral aan dat dat zij het praktisch of duidelijk vinden (47%). Relatief vaak noemt men ook dat er door dit systeem geen tijdverschillen zijn (23%). Deze en de andere genoemde redenen waarom men positief is over het invoeren van het tijdsysteem staan in figuur 17 op de volgende pagina.

⁷ Het aandeel respondenten dat negatief is en een toelichting heeft gegeven waarom zij negatief zijn over het tijdsysteem is dusdanig laag dat de resultaten hier niet zijn weergegeven (n=46).

Figuur 17: Toelichting positieve houding eenzelfde tijdsysteem als omliggende landen

Nederlanders minder positief over invoeren uniform tijdsysteem na uitleg dat invulling afhangt van gezamenlijke keuze

Na het geven van hun spontane mening kregen respondenten in tweede instantie de volgende toelichting: *In Nederland en de omringende landen is het altijd even laat. Het kan zijn dat al deze landen kiezen voor altijd zomertijd of altijd standaardtijd ('wintertijd') of voor het elk halfjaar verzetten van de klok. Wat het wordt, hangt af van de gezamenlijke keuze die zij in overleg maken.*

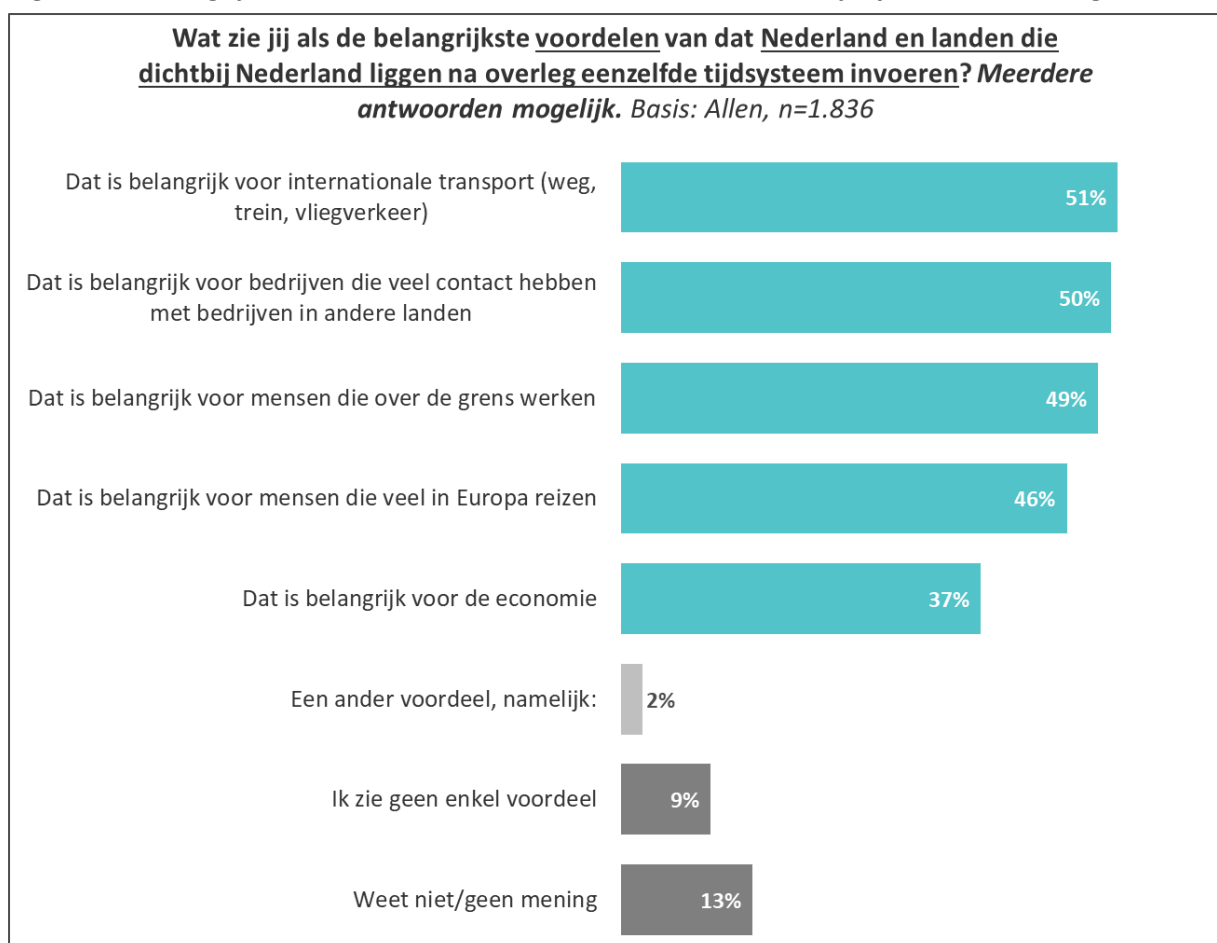
Na deze informatie is het aandeel Nederlanders dat aangeeft (zeer) positief te zijn over het invoeren van eenzelfde tijdsysteem duidelijk afgenomen (van 72% naar 62%) en het aandeel dat (zeer) negatief is gelijk gebleven (7%). Het aandeel Nederlanders dat niet uitgesproken positief of negatief is of geen mening heeft stijgt van 22% naar 32%.

Na voorleggen voordelen uniform systeem zien Nederlanders voordelen voor economie, werken over de grens en reizen

Om respondenten meer beredeneerd over invoering van eenzelfde tijdsysteem als naburige landen te laten nadenken, zijn verschillende mogelijke voor- en nadelen hiervan voorgelegd. Daarbij is hen gevraagd welke van de voorgelegde argumenten zij zelf als belangrijkste voor- en nadelen zien.

Het meest door Nederlanders ervaren voordeel is dat het belangrijk is voor het internationale transport (51%), voor bedrijven die veel contact hebben met bedrijven in andere landen (50%) en voor mensen die over de grens werken (49%). Veel Nederlanders vinden het ook belangrijk voor mensen die veel in Europa reizen (46%). Eén op de tien (9%) geeft aan geen enkel voordeel te zien en 13% weet niet wat hij of zij als belangrijkste voordelen ziet van het invoeren van eenzelfde tijdsysteem als omliggende landen.

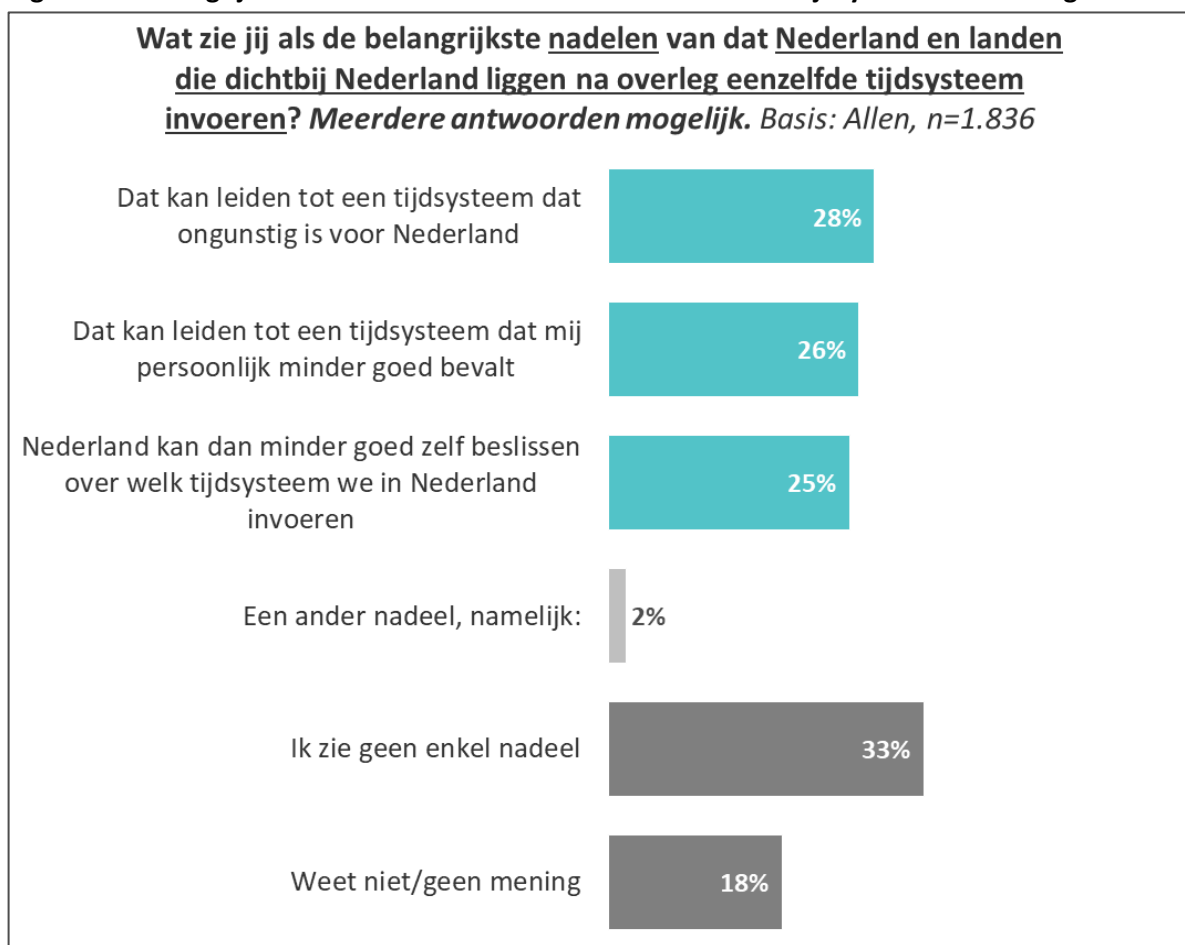
Figuur 18: Belangrijkste voordelen van het invoeren van eenzelfde tijdsysteem als naburige landen

Na voorleggen nadelen uniform systeem onderschrijven Nederlanders het risico dat dit tot een minder wenselijk systeem leidt

Alle voorgelegde mogelijke nadelen van invoering van een uniform tijdsysteem kunnen op ongeveer evenveel instemming rekenen. Een kwart van de Nederlanders ziet als belangrijk nadeel dat het kan leiden tot een tijdsysteem dat ongunstig is voor Nederland (28%), tot een tijdsysteem dat Nederlanders persoonlijk minder goed bevalt (26%) en dat Nederland dan minder goed zelf kan beslissen over welk tijdsysteem we in Nederland invoeren (25%). Een derde van de Nederlanders (33%) geeft aan geen enkel nadeel te zien en 18% weet niet wat hij of zij als belangrijkste nadelen hiervan ziet (zie figuur 19 op de volgende pagina).

Figuur 19: Belangrijkste nadelen van het invoeren van eenzelfde tijdsysteem als naburige landen

Na het afwegen van de voor- en nadelen daalt steun voor uniform systeem nog iets verder

Na het beoordelen van mogelijke voor- en nadelen van het invoeren van eenzelfde tijdsysteem in Nederland als omliggende landen, is de respondenten voor de derde en laatste keer gevraagd in hoeverre zij daar positief of negatief over zijn. Het aandeel Nederlanders dat nu positief oordeelt, daalt opnieuw (van 62% naar 56%). Het aandeel dat negatief oordeelt blijft gelijk (6%).

Verschillen in draagvlak naar subgroepen: gepensioneerden positiever, ov-gebruikers negatiever over uniform systeem

In vergelijking met de totale bevolking (56%) zijn de volgende subgroepen vaker (*zeer*) *positief* in hun eindoordeel over het invoeren van eenzelfde tijdsysteem als omliggende landen:

- Ouderen (54 t/m 64-jarigen: 63%; 65 t/m 80-jarigen: 70%)
- Hoogopgeleiden (63%)
- Nederlanders woonachtig in het zuiden van Nederland (61%)
- Nederlanders die gepensioneerd zijn (72%)

In vergelijking met de totale bevolking (6%) is de volgende subgroep vaker (*zeer*) *negatief* in hun eindoordeel over het invoeren van eenzelfde tijdsysteem als omliggende landen:

- Nederlanders die met het openbaar vervoer naar hun werk of opleiding gaan (13%)

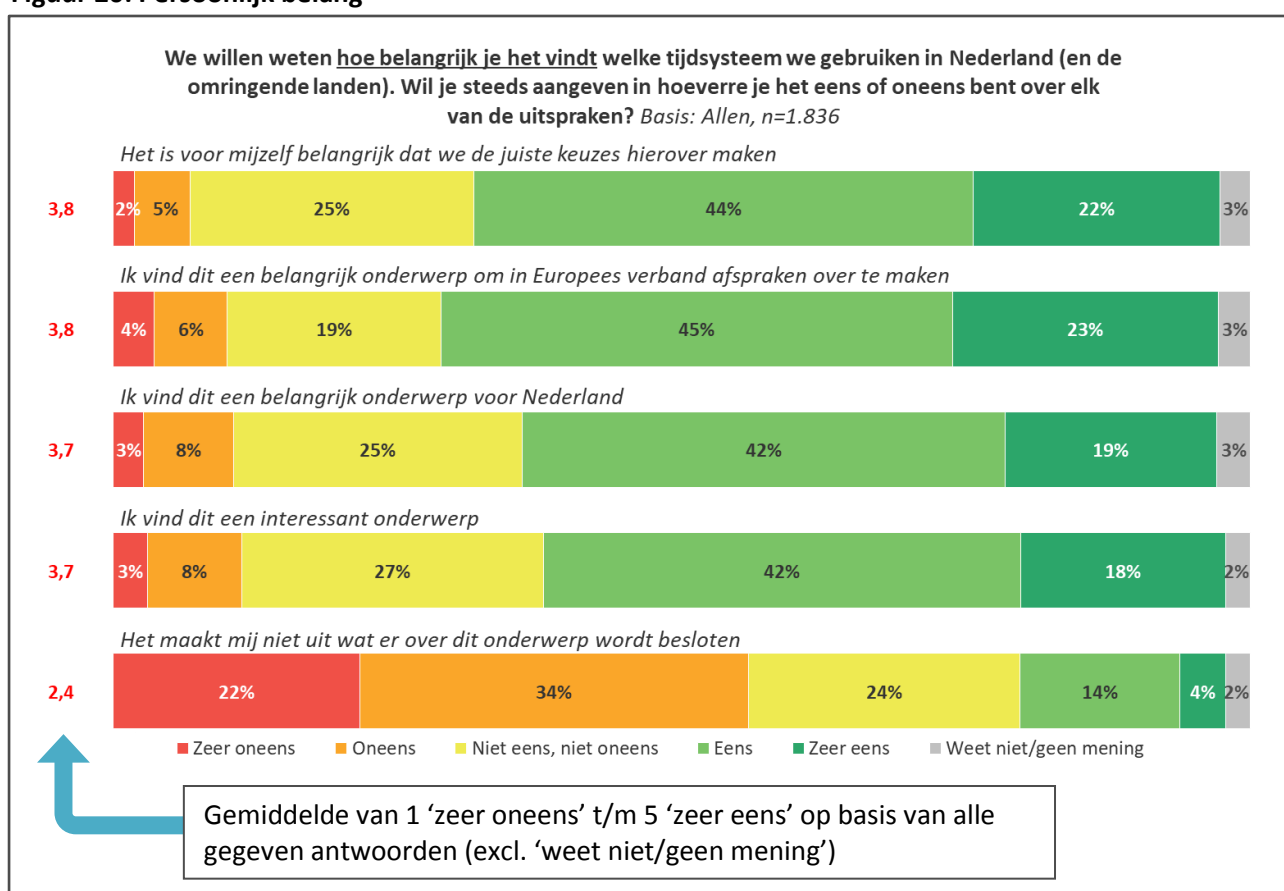
4.5 Betrokkenheid bij het onderwerp

In deze paragraaf gaan we in op de betrokkenheid van Nederlanders bij het in Nederland te hanteren tijdsysteem.

Meerderheid van de Nederlanders voelt zich betrokken bij het onderwerp

Nederlanders zijn duidelijk zeer betrokken bij dit onderwerp. De keuze voor een bepaald tijdsysteem in Nederland (en de omringende landen) vinden zes op de tien (60%) Nederlanders een interessant onderwerp. Twee derde (66%) vindt het voor henzelf belangrijk dat de juiste keuzes worden gemaakt en zes op de tien (61%) vinden het belangrijk voor Nederland. Verder vindt twee derde (68%) het belangrijk om er in Europees verband afspraken over te maken. Eén op de vijf (18%) maakt het niet uit wat over dit onderwerp besloten wordt.

Figuur 20: Persoonlijk belang

4.6 Overtuigd zijn van de eigen mening

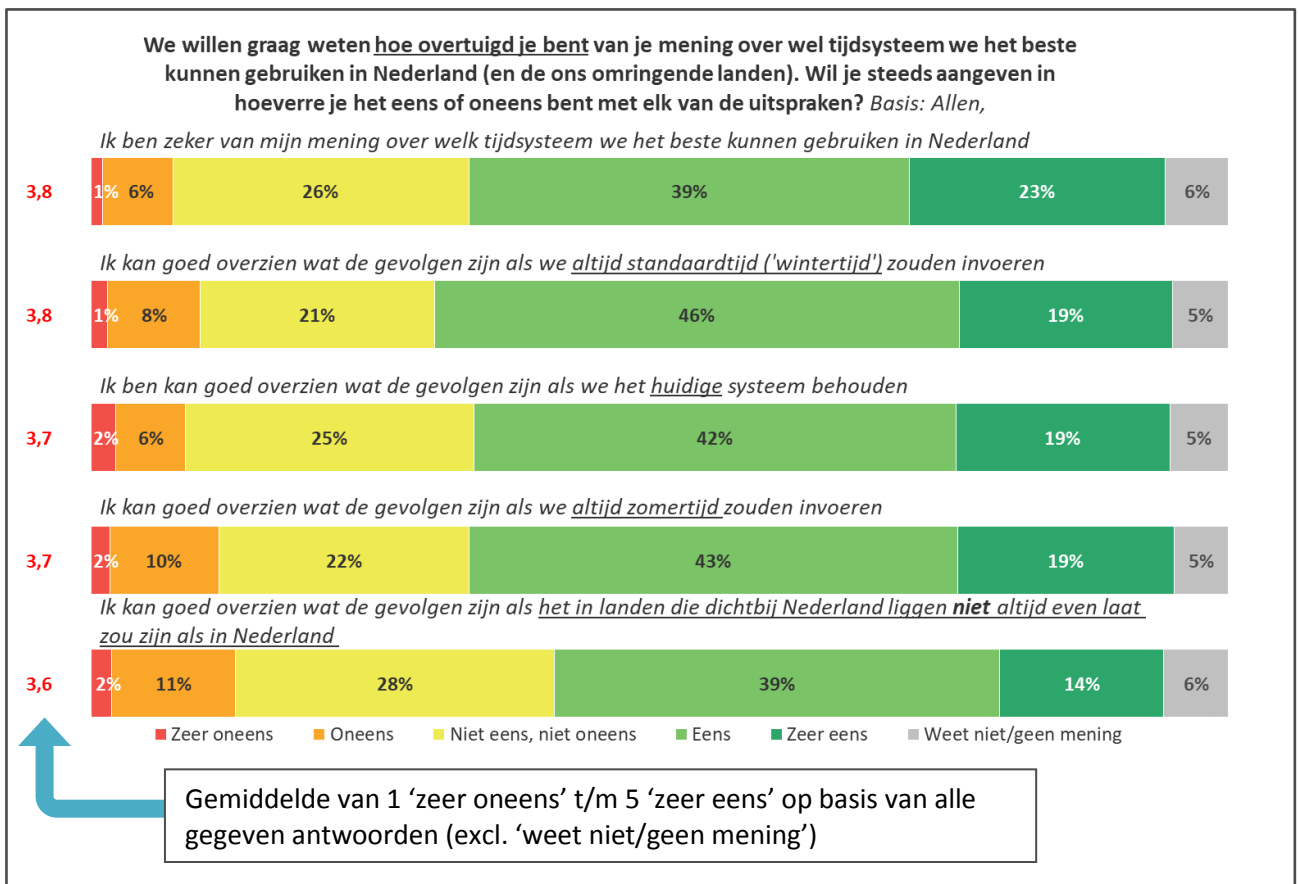
In deze paragraaf gaan we in op de mate waarin Nederlanders overtuigd zijn van hun mening over de opties voor het in Nederland te hanteren tijdsysteem.

Meeste Nederlanders zeker van hun mening en denken gevolgen te kunnen overzien

Zes op de tien Nederlanders (61%) zeggen zeker te zijn van hun mening over welk tijdsysteem we in Nederland het beste kunnen gebruiken. Verder geeft 7% aan niet zeker te zijn, is een kwart (26%) niet zeker en niet onzeker, en weet 6% niet hoe zeker ze zijn.

Het kleine aantal Nederlanders dat aangeeft niet zeker te zijn (7%), correspondeert met de kleine aantallen die geen mening hadden bij de eerder besproken oordelen over de verschillende opties voor het in Nederland te hanteren tijdsysteem. Een meerderheid denkt dan ook goed te kunnen overzien wat de gevolgen zouden zijn als we in Nederland voor een bepaald tijdsysteem zouden kiezen: voor altijd standaardtijd (65%), altijd zomertijd (62%) en het behouden van het huidige systeem (61%). Het aandeel dat zegt de gevolgen te kunnen overzien als het in naburige landen niet altijd even laat zou zijn, is iets lager: 54%.

Figuur 21: Mate van het overzien van gevolgen

5 Resultaten kwalitatief onderzoek

In dit hoofdstuk gaan we in op de resultaten van het kwalitatieve onderzoek onder (belangen)organisaties.

5.2 Standpunten t.a.v. het voorstel van de Europese Commissie

Sector Transport

De sector Transport heeft zich naar eigen zeggen goed ingesteld op de huidige praktijk van het halfjaarlijks verzetten van de klok. Ze benadrukken daarbij dat het internationale karakter van de sector er ook aan bijdraagt dat de gemaakte afspraken met de verschillende stakeholders binnen de sector complex zijn. Dergelijk dat een ingrijpende verandering zoals de Europese Commissie die voorstelt ongewenste kosten met zich meebrengt voor de sector.

De organisaties uit de sector Transport stellen zich dan ook op het standpunt dat een wijziging van de huidige praktijk onwenselijk is vanwege de verwachte economische schade.

“Een dergelijke verandering gaat ons miljoenen kosten. Wij zijn dan ook al hard aan het lobbyen in Brussel om dit plan van tafel te krijgen.”

Mocht er toch gekozen worden voor het afschaffen van het halfjaarlijks verzetten van de klok dan heeft men vanuit de sector geen expliciete voorkeur voor zomer- of standaardtijd. Het is vooral van belang dat de keuze geldt voor alle landen in dezelfde tijdszone. Het kan namelijk zeer belastend voor bedrijven worden als Europa een lappendeken wordt van tijdszones. Het is daarom belangrijk dat Nederland dezelfde tijdszone blijft hanteren als de omringende landen.

“Het belangrijkste voor de interne markt van de EU is dat er harmonisatie is in tijdszones. Bedrijven worden wel meer administratief belast als er een lappendeken ontstaat van tijdszones door Europa heen.”

Sector Sport en ontspanning

In het huidige systeem, waarbij de klok halfjaarlijks verzet wordt, wordt het daglicht optimaal benut wat gunstig is voor met name veel buitensporten. De meeste buitensporters sporten namelijk doordeweeks in de avonden of anders overdag in het weekend.

Doordat sportverenigingen steeds vaker hun zorgen kenbaar maakten, is het voorstel van de Europese Commissie de afgelopen periode een steeds belangrijker gespreksonderwerp geworden. Uit eigen onderzoek onder binnen- en buitensportverenigingen komt duidelijk de wens, van met name buitensportverenigingen, naar voren om bij daglicht te kunnen sporten. Dit hangt samen met de hoge verlichtingskosten en de daarmee samenhangende beperking van de openingstijden.

De vertegenwoordiger uit de sector pleit dan ook voor het handhaven van het huidige systeem. Mocht er gekozen worden voor het afschaffen van het halfjaarlijks verzetten van de klok dan zou de voorkeur gegeven de belangen van buitensportverenigingen uit kunnen gaan naar permanente zomertijd. Het handhaven van permanente zomertijd betekent dat er meer beschikbare tijd is voor buitensporters, en dat er minder veldverlichting nodig is omdat het in de avonden langer licht is. Er zijn echter ook nadelige gevolgen van permanente zomertijd. Volgens wetenschappers is permanente zomertijd slecht voor de gezondheid.

Alle argumenten afwegend prevaleert binnen de sportsector het gezondheidsbelang boven het belang van sporten bij daglicht. De sportsector kiest daarmee voor het handhaven van het huidige systeem en volgt daarmee het advies van de wetenschap.

Sector Economie

Binnen de sector Economie wordt er verschillend gereageerd op het voorstel van de Europese Commissie.

“Het is geen topic van de dag. Het is een nieuwsfeit dat voorbijkomt, en we staan er niet te lang bij stil. De focus ligt op het werk dat gedaan moet worden.”

“Het is een duidelijk gespreksonderwerp binnen de sector. Het baart ons zorgen en wij vinden dat er goed over nagedacht moet worden. Een intrede van bijvoorbeeld permanente zomertijd heeft grote gevolgen voor de sector.”

Ondanks dat de urgentie om te reageren nog niet overal wordt gevoeld gaat de voorkeur uit naar permanente standaardtijd. Er zijn twee hoofdredenen voor deze preferentie te noemen: veiligheid en kosten.

“De sector ligt onder de loep door diverse incidenten. Voor de veiligheid op de verschillende bouwlocaties zijn begaanbaarheid, geluid en zicht belangrijk. Duisternis draagt bij aan verminderd zicht en dus minder veiligheid. Er kunnen meer incidenten m.b.t. veiligheid optreden in het donker. Bij standaardtijd is het in de winter vroeger licht dan bij zomertijd. Ons werkvenster is van 7u tot 15/16u. De langere lichtperiode is dan ook een argument vóór de invoer van permanent standaardtijd.”

De andere hoofdreden voor invoer van permanent standaardtijd, is gedreven door kosten.

“We kunnen de werkplaats verlichten met kunstlicht, maar dat is niet altijd wenselijk. Aan de ene kant kost het veel energie. Aan de andere kant veroorzaakt het veel overlast voor de omgeving. Als wij onze kunstverlichting in woonwijken aanzetten in het donker, heeft de omgeving daar hinder van. Ook zien medewerkers niet altijd alles even duidelijk met kunstverlichting, zo raak je bijvoorbeeld sneller een leiding dan wanneer je graaft tijdens daglicht. De financiële gevolgen daarvan zijn enorm.”

Als alternatief voor de permanente standaardtijd heeft men een voorkeur voor de huidige situatie waarin de klok halfjaarlijks wordt verzet. Handhaven van het huidige tijdsysteem, dus het halfjaarlijks verzetten van de klok, zal zeker geen revoluties veroorzaken. Wanneer zou worden besloten alles wat dit betreft bij het oude (dus het huidige) te laten, dan zal de sector dat gelaten over zich heen laten komen.

Het belang van eenzelfde tijdsysteem in Nederland en de omliggende landen is in deze sector gering.

“Het is sympathiek, want we hebben geen belang bij versnippering. De effecten zullen niet zo groot zijn, als we een ander tijdsysteem dan in bijvoorbeeld België of Duitsland zouden hebben. Maar in onze sector is sprake van beperkt grensoverschrijdend verkeer. De productie vindt met name plaats in Nederland. Voor zover nu is te overzien, zal het zakelijk geen problemen opleveren wanneer er geen harmonie in tijd meer zou zijn.”

Sector Finance

In de financiële sector ligt de nadruk op het managen van het operationeel risico van de bestaande tijdsverschillen binnen het Europese betalingsverkeer. Het operationeel risico wordt nu geminimaliseerd door afspraken op Europees niveau. Een wijziging van het halfjaarlijks verzetten van de klok naar permanente zomertijd of standaardtijd wordt op zichzelf niet gezien als problematisch. Daar kan het huidige systeem op ingesteld worden. Het systeem is echter niet ingericht op een

situatie waarbij elk Europees land een eigen tijd kiest. Uniformiteit binnen tijdzones is cruciaal voor het minimaliseren van het operationeel risico binnen het Europese betalingsverkeer.

Sector Toerisme

De vertegenwoordigende organisaties uit de sector Toerisme hebben zich naar eigen zeggen goed ingesteld op de huidige praktijk van het halfjaarlijks verzetten van de klok.

“Het is ingeburgerd. Het gaat nu (met het huidige systeem van het halfjaarlijks verzetten van de klok) goed, voor iedereen in de sector is het helder.”

Ten aanzien van het voorstel van de Europese Commissie hebben de aan het onderzoek deelnemende organisaties nog geen standpunt ingenomen.

“Het is gewoon geen issue en we ervaren daar in de bedrijfsvoering geen problemen mee.”

“Wij moeten nog uitzoeken wat de voorgestelde verandering voor onze leden kan betekenen. Maar we komen pas in actie als het proefballonnetje van Juncker wat concreter is geworden.”

Een voorkeur voor permanente zomer- of standaardtijd wordt dan ook niet officieel uitgesproken. Wordt alleen gekeken naar het economische belang, dan is een keuze voor permanente zomertijd wel logisch volgens de sector.

“Vanuit de horeca ondervinden we geen problemen met de huidige situatie. Het maakt juist inbreuk op de exploitatie als je daar wat anders tegenover gaat zetten. Maar als het anders moet, dan maar liever altijd zomertijd.”

“Permanente zomertijd maakt het mogelijk om terrassen en buitenexploitaties langer open te houden. Er zit dus zeker ook een economisch belang.”

De sector toerisme is zeer divers. Enerzijds zijn er internationale spelers die baat hebben bij Europese eenduidigheid en aan de andere kant lokale spelers maar ook lokale horecagelegenheden als kroegen, terrassen, discotheken, het uitgaansleven, voor wie Europese eenduidigheid veel minder van belang is. Wat de sector nadrukkelijk aangeeft is dat het idee dat elk land zijn eigen keuze kan maken een onzalig idee is. Het kan leiden tot verwarring. Men vindt het belangrijk dat in gezamenlijkheid wordt besloten voor zomertijd of standaardtijd.

“Te veel beslissingen naar de individuele lidstaten terugplaatsen, geeft een economische beperking. De EU is er om regels te harmoniseren en niet om ze (bij de landen) terug te leggen.”

“Toerisme is dienstverlening. Mensen willen een optimale beleving van hun vakantie zonder gedoe. En dat idee voeren we ver door voor onze klanten. Tijdsverschillen tussen (buur)landen kunnen leiden tot misverstanden, bijvoorbeeld bij in- of uitchecken, en dus tot een suboptimale beleving.”

Sector Grens Overschrijdende Samenwerking (GROS)

Het idee van een permanente zomer- of standaardtijd leeft niet echt in de grensgebieden. De sector heeft dan ook geen uitgesproken voorkeur voor permanente zomertijd of standaardtijd.

Belangrijker vindt men dat er in Nederland één tijd gehanteerd wordt die gelijk is aan België en Duitsland. Het handhaven van een uniforme tijd in de verschillende buurlanden leeft ontzettend in de grensgebieden, omdat er veel grensoverschrijdend contact is. Zodat men niet een uur te vroeg of te laat is bij het halen/brengen van kinderen, de tijden van het openbaar vervoer voor iedereen duidelijk zijn, leveranciers niet na te hoeven denken over leverings- en openingstijden en men niet staat te wachten voor een gesloten winkeldeur.

“Het maakt niet uit wat er gekozen wordt, als er maar één tijd is zodat er zo min mogelijk tijdsverschil is.”

Sector Energie

De huidige praktijk van het halfjaarlijks verzetten van de klok is voor de vertegenwoordigers uit de sector Energie er een die zwaar leunt op softwaresystemen. Energie is een sector waarin voortdurend (grensoverschrijdende) transacties plaatsvinden tussen een veelvoud aan partijen op verschillende platforms. Hiervoor worden scherp afgestelde softwaresystemen ingezet om de continuïteit van de transacties te kunnen waarborgen. Ondanks jarenlang finetunen en continue monitoring van deze systemen leidt het halfjaarlijks verzetten toch elke keer weer tot 'storingen' die tot discontinuïteit kunnen leiden.

De organisaties uit de sector Energie hebben formeel (nog) geen standpunt bepaald t.a.v. het voorstel van de Europese Commissie. Omdat zij vanuit hun wetgevingvolgende taakstelling niet worden geacht een standpunt in te nemen of omdat men eerst wil afwachten wat voor standpunt de Nederlandse regering inneemt alvorens te reageren.

"Het al dan niet halfjaarlijks verzetten van de klok is bij onze achterban en bij onszelf momenteel geen onderwerp van gesprek. Wij wachten af tot het allemaal wat concreter wordt."

Kijkend naar de storingsgevoeligheid van het halfjaarlijks verzetten van de klok neigt men op persoonlijke titel wel naar een keuze voor een vaste tijd (zomer- of standaardtijd). Men vindt het daarbij vooral belangrijk dat alle Europese landen in dezelfde tijdzone, dezelfde tijd aanhouden. Als landen in dezelfde tijdzone verschillende tijden gaan aanhouden leidt dit naar verwachting tot meer storingen dan in de huidige situatie. En dat wordt gezien als onwenselijk.

Sector Volksgezondheid

Het voorstel om het halfjaarlijks verzetten van de klok af te schaffen is in principe positief ontvangen door vertegenwoordigers uit de sector Volksgezondheid.

"De gevolgen van het verzetten van de klok zijn bestudeerd. In het voorjaar zie je een significante, toename in het aantal hartfalen onder de Nederlandse bevolking. In het najaar is er een afname van het aantal hartfalen, maar dit is niet significant. De kleine toename in het voorjaar is een aanwijsbare reden dat het verzetten van de klok een risico is voor de volksgezondheid."

De voorkeur van de sector Volksgezondheid gaat absoluut uit naar permanente standaardtijd omdat die het best aansluit bij het bioritme van de Nederlander. Ter onderbouwing refereert men aan verschillende onderzoeken waaruit blijkt dat het hanteren van permanente zomertijd niet goed is voor de gezondheid. Daarbovenop ziet men het liefst dat Nederland qua tijdzone gelijk wordt geschakeld met Engeland. Naar eigen zeggen kan daarmee het bioritme exact worden gevolgd wat goed is voor het algemene welbevinden van de Nederlandse bevolking.

"Het hanteren van Central European Time verbetert onze slaap (1) en is gezonder voor ons hart (2) en ons gewicht (3). De kans op kanker zal afnemen (4), naast een daling van de alcohol- en tabaksconsumptie (5). Mensen zullen psychisch gezonder zijn (6) en de prestaties op school en werk verbeteren (7). De afschaffing van klokverschuivingen biedt een uitgelezen kans om de volksgezondheid te bevorderen door het instellen van Central European Time."

Wanneer blijkt dat er voor de BV Nederland economisch voordeel is te halen bij het kiezen voor permanente zomertijd, vinden de vertegenwoordigers uit de sector Volksgezondheid dat de bijhorende extra zorgkosten ook inzichtelijk gemaakt moeten worden en afgewogen moeten worden tegen het economische voordeel.

Sector Sociale veiligheid en criminaliteit

De invloed van de variabele tijd op crimineel gedrag of slachtofferschap is een diepgaand onderzocht thema binnen de criminologie. Is er een piek in crimineel gedrag of slachtofferschap en is dat afhankelijk van het tijdstip? De huidige consensus is dat op bepaalde tijdstippen bepaalde vormen van crimineel gedrag meer voorkomen maar dat dit niet zozeer afhankelijk is van tijdstip, of licht/donker maar eerder van andere variabelen. Bijvoorbeeld in het geval van woninginbraken die merendeels overdag plaats vinden en niet 's nachts. Dat heeft alles te maken met de grotere kans dat de bewoner overdag afwezig is.

Wordt er nu specifiek gekeken naar een mogelijke invloed van zomertijd of standaardtijd op crimineel gedrag dan is daar in de theorie ook geen bewijs voor. Het feit dat het, in geval van zomertijd, 's avonds een uur langer licht is en dat er dan een verhoging waarneembaar is van bepaalde typen 'crimineel' gedrag of slachtofferschap is slechts zeer beperkt te herleiden naar zomertijd. Het heeft vooral te maken met het gegeven dat doordat het langer licht is meer mensen samen buiten zijn en een toename van de alcoholconsumptie. Twee variabelen die wel een aanwijsbare invloed hebben op crimineel gedrag en slachtofferschap.

Vanuit de sector sociale veiligheid en criminaliteit is er dan ook geen voorkeur voor zomertijd, standaardtijd of handhaving van de status quo.

"De invloed van zomer-of standaardtijd is eigenlijk geen gespreksonderwerp binnen onze sector. Er zijn andere onderwerpen, zoals cybercrime en terrorisme, die voor ons belangrijker zijn."

Sector Landbouw

Vertegenwoordigers uit de landbouwsector geven aan dat de sector zich goed heeft ingesteld op de huidige situatie van het halfjaarlijkse verzetten van de klok. Men is er in de loop van de tijd gewend aan geraakt.

"Als het bijvoorbeeld gaat om het melken van de koeien, dan sluit men zich aan bij het feitelijke tijdstip van de dag. In het ene geval is het een uur eerder en in het andere geval een uur later."

Vertegenwoordigers van deze sector geven dan ook aan dat het aanpassen van de huidige regeling geen hoofdprioriteit is. Men heeft dan ook geen formeel standpunt ingenomen over permanente zomer- of standaardtijd.

"Het onderwerp is pas een gespreksonderwerp geworden sinds Juncker het opgeworpen heeft. Daarvoor niet."

Onder de achterban bestaat er niet echt een voorkeur voor zomer- of wintertijd. Eigen onderzoek binnen de sector laat zien dat er wel enige verdeeldheid bestaat in de sector. Volgens de resultaten van eigen onderzoek gepubliceerd in 'Nieuwe Oogst' (Nederlands weekblad voor boeren en tuinders) heeft 48% een voorkeur voor permanente standaardtijd en 34% een voorkeur voor permanente zomertijd.

De vertegenwoordigers uit de landbouwsector hebben ook geen duidelijke voorkeur, maar men ziet wel graag dat er in Europa één systeem gekozen wordt. Dit is belangrijk omdat er binnen de sector veel internationaal zaken worden gedaan. Daarvoor is het belangrijk om zo min mogelijk tijdsbarrières te hebben, zodat er geen problemen zijn met transport, leveringstijden, detachering van medewerkers, vertalingen etc.

"Met elke tijdzone die je hebt, lever je toch enige productiviteit in. Wanneer je iemand wilt bellen, zie je dat iemand (in het buitenland in een andere tijdzone) er niet meer is. Of, die is er nog niet... Dus naarmate je meer van die verschillen hebt, gaat dat je meer productiviteit kosten."

Sector Verkeersveiligheid

Binnen de sector verkeersveiligheid is het voorstel van de Europese Commissie geen groot onderwerp van gesprek. Het algemene thema 'Invloed van zomertijd- en standaardtijd op de verkeersveiligheid' is dat wel. Binnen de sector bestaat er echter geen unanimititeit over de keuze voor permanente zomertijd dan wel permanente standaardtijd.

Een deel van de sector kiest voor permanente zomertijd met het oog op de veiligheid van de doorsnee weggebruikers. Men beroept zich daarbij op de conclusies van meerdere onderzoeken die allemaal hintten op de gunstige effecten van zomertijd op de verkeersveiligheid.

In een onderzoek uitgevoerd door de SWOV (Stichting Wetenschappelijk Onderzoek Verkeersveiligheid) staat te lezen dat in de huidige situatie de standaardtijd meer donkere momenten oplevert en dat dat waarschijnlijk een groter risico oplevert voor de weggebruiker.

"In de duisternis van de ochtend komen er wat minder ongevallen voor, dan zijn de mensen wat fitter, dan in de duisternis van de avond, omdat men dan moe is van het werk. Dan is de situatie onveiligheid wat hoger dan in dezelfde situatie in de ochtend."

Een ander deel van de sector kijkt meer specifiek naar de veiligheid van jeugdige verkeersdeelnemers. Met deze doelgroep in het achterhoofd kiest men voor permanente standaardtijd.

"Het meest gunstige is in het licht naar school en in het licht naar huis. Wij willen daar zo dicht mogelijk bij in de buurt zitten. Als we zouden mogen kiezen dan kiezen we voor de tijd waarin het 's ochtends het vroegst licht is zodat kinderen zelfstandig naar school kunnen gaan. En dat betekent dus kiezen voor de standaardtijd."

Sector ICT

De vertegenwoordigende organisaties uit de ICT-sector geven aan dat deze sector zich goed heeft ingesteld op de huidige situatie van het halfjaarlijks verzetten van de klok. De huidige situatie heeft nog nooit problemen opgeleverd, en op dit moment is er al het een en ander geautomatiseerd voor bijvoorbeeld informatiestromen naar landen buiten Europa.

"Een telecom-systeem weet feilloos dat het in Griekenland bijvoorbeeld een uurtje later is en dat gaat allemaal prima. In deze sector zucht niemand bij het idee dat elk halfjaar de klok verzet moet worden. Elk modern apparaat is slim ingeregeld en dat gaat prima."

Het voorstel van de Europese Commissie is binnen deze sector geen echt gespreksonderwerp geweest. De sector heeft dan ook 'geen uitgesproken mening' over het wel of niet verzetten van de klok.

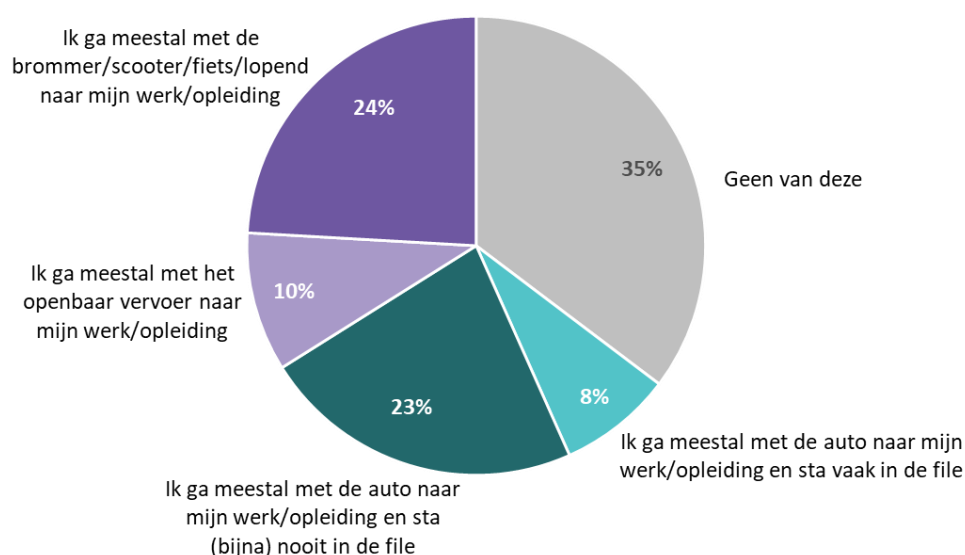
Inherent aan de ICT-wereld is dat het een sterke internationale markt is met internationaal opererende bedrijven. Aan de ene kant wordt aangegeven dat men daarom gewend is om met collega's via video verbinden of Skype samen te werken. Aan de andere kant is de internationale samenwerking een belangrijke reden om één tijdzone binnen Europa te hanteren omdat volgens een vertegenwoordiger verschillende tijdzones kunnen leiden tot belemmeringen in de samenwerking. Men kan zich voorstellen dat veel software herschreven moet worden. Helemaal als elk land een andere tijd hanteert. Voor sommige bedrijven kan dit grote gevolgen hebben als hierdoor fouten ontstaan in de informatiestroom.

"In mijn organisatie is het erg belangrijk dat gegevens op het afgesproken moment aankomen, als informatie een uur te vroeg of te laat aankomt, kan dit grote gevolgen hebben. Veel verschillende instellingen van de software kan de kans op fouten laten toenemen."

Bijlagen

Achtergrondkenmerken steekproef

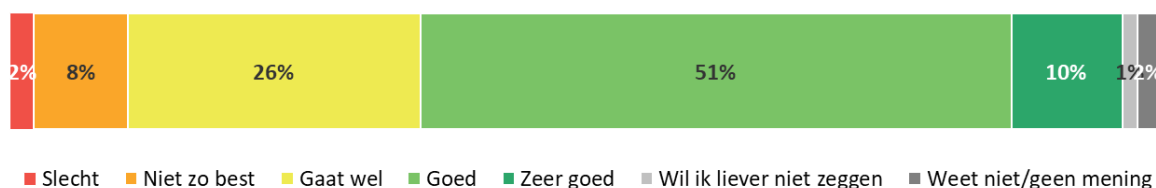
We leggen je een paar stellingen voor over woon-/werkverkeer. Wil jij aangeven welke van deze stellingen het meest van toepassing is op jouw situatie? Basis: Allen, n=1.836

Tabel 2: Slaap versus daglicht

We leggen je een paar uitspraken over slapen voor. Wil jij aangeven welk van deze stellingen het <u>meest</u> van toepassing is op jouw situatie?	Allen (n=1.836)
Ik word 's ochtends vaak te vroeg wakker door daglicht	14%
Ik heb vaak moeite om 's avonds in slaap te vallen door daglicht	13%
Geen van deze	69%
Wil ik liever niet zeggen	3%
Totaal Ondervraagden	n = 1836

Als je nadenkt over je eigen gezondheid. Hoe zou je je eigen gezondheid in het algemeen dan beoordelen? Basis: Allen, n=1.836

Tabel 3: Gemiddeld aantal reizen door Europa per jaar

Hoe vaak reis je gemiddeld voor je werk binnen Europa?	Allen (n=1.836)
1 keer per jaar	6%
2-4 keer per jaar	8%
5-12 keer per jaar	3%
Vaker dan 12 keer per jaar	2%
Nooit	78%
Weet ik niet	3%
Totaal Ondervraagden	n = 1836

Sommige mensen hebben er last van wanneer de klok een uur wordt verzet.
 Anderen merken er weinig tot niets van. Welke omschrijving past het best bij jou, als
 het om het halfjaarlijks verzetten van de klok gaat? *Basis: Allen, n=1.836*

Vragenlijst

Deel 1: spontane mening scenario's

Allen

Q1.

We leggen je een paar mogelijkheden voor over de zomertijd en de standaardtijd, ook wel bekend als 'wintertijd'. Wil je aangeven in hoeverre je positief of negatief bent over elk van de volgende mogelijkheden?

Randomiseren

- a. De klok blijft elk halfjaar verzet worden
 - b. Het invoeren van altijd zomertijd
 - c. Het invoeren van altijd standaardtijd ('wintertijd')
 - d. Nederland en landen die dichtbij Nederland liggen, voeren na overleg eenzelfde tijdsysteem in
-
- Zeer negatief
 - Negatief
 - Niet positief, niet negatief
 - Positief
 - Zeer positief
 - Weet niet/geen mening
-

Random 1 van de maximaal 4 opties voorleggen waarover men (zeer) negatief is

Q2a.

Kun je toelichten waarom je negatief bent over <stelling Q1a-d>?

- Invoerveld tekst
 - Weet niet/geen mening
-

Random 1 van de maximaal 4 opties voorleggen waarover men (zeer) positief is

Q2b.

Kun je toelichten waarom je positief bent over <stelling Q1a-d>?

- Invoerveld tekst
- Weet niet/geen mening

Na deze vraag kan respondent niet meer terug klikken

Deel 2: Mening na korte feitelijke toelichting scenario's

Allen

Q3.

Je krijgt dadelijk omschrijvingen te zien van de hiervoor genoemde mogelijkheden. Lees die goed door. We vragen je dan opnieuw aan te geven hoe je er tegenover staat.

Omschrijvingen random voorleggen en daaronder steeds onderstaande vraag voorleggen

Allen

Q3a.

De klok blijft elk halfjaar verzet worden:

Er verandert niets ten opzichte van de huidige situatie:

eind december komt de zon op om 8.45 uur en gaat ze om 16.30 uur onder, en eind juni komt de zon op om 5.20 uur en gaat ze om 22.00 uur onder.

Kun je opnieuw aangeven in hoeverre je positief of negatief bent over deze mogelijkheid: de klok blijft elk halfjaar verzet worden?

- Zeer negatief
- Negatief
- Niet positief, niet negatief
- Positief
- Zeer positief
- Weet niet/geen mening

Allen

Q3b.

Het invoeren van altijd zomertijd:

In de zomer verandert er niets ten opzichte van het huidige tijdsysteem:

eind juni komt de zon op om 5.20 uur en gaat ze om 20.00 uur onder.

In de winter verandert er wel iets ten opzichte van het huidige tijdsysteem:

eind december komt de zon op om 9.45 uur (i.p.v. om 8.45 uur) en gaat ze om 17.30 uur (i.p.v. om 16.30 uur) onder.

Kun je opnieuw aangeven in hoeverre je positief of negatief bent over deze mogelijkheid: het invoeren van altijd zomertijd?

- Zeer negatief
- Negatief
- Niet positief, niet negatief
- Positief
- Zeer positief
- Weet niet/geen mening

Allen
Q3c.

Het invoeren van altijd standaardtijd ('wintertijd'):

***In de winter verandert er niets ten opzichte van het huidige tijdsysteem:
eind december komt de zon op om 8.45 uur en gaat ze om 16.30 uur onder.***

***In de zomer verandert er wel iets ten opzichte van het huidige tijdsysteem:
eind juni komt de zon op om 4.20 uur (i.p.v. om 5.20 uur) en gaat ze om 21 uur (i.p.v. 22.00 uur)
onder.***

Kun je opnieuw aangeven in hoeverre je positief of negatief bent over deze mogelijkheid: het invoeren van altijd standaardtijd ('wintertijd')?

- Zeer negatief
- Negatief
- Niet positief, niet negatief
- Positief
- Zeer positief
- Weet niet/geen mening

Allen
Q3d.

Nederland en landen die dichtbij Nederland liggen, voeren na overleg eenzelfde tijdsysteem in:

In Nederland en de omringende landen is het altijd even laat. Het kan zijn dat al deze landen kiezen voor altijd zomertijd of altijd standaardtijd ('wintertijd') of voor het elk halfjaar verzetten van de klok. Wat het wordt, hangt af van de gezamenlijke keuze die zij in overleg maken.

Kun je opnieuw aangeven in hoeverre je positief of negatief bent over deze mogelijkheid: Nederland en landen die dichtbij Nederland liggen, voeren na overleg eenzelfde tijdsysteem in?

- Zeer negatief
- Negatief
- Niet positief, niet negatief
- Positief
- Zeer positief
- Weet niet/geen mening

Deel 3: betrokkenheid bij tijdsysteem en hoe overtuigd men is van mening

Allen

Q4.

We willen graag weten hoe belangrijk je het vindt welk tijdsysteem we gebruiken in Nederland (en de ons omringende landen). Wil je steeds aangeven in hoeverre je het eens of oneens bent met elk van de uitspraken?

Stellingen randomiseren

- a. Ik vind dit een interessant onderwerp
 - b. Het is voor mijzelf belangrijk dat we de juiste keuzes hierover maken
 - c. Ik vind dit een belangrijk onderwerp voor Nederland
 - d. Ik vind dit een belangrijk onderwerp om in Europees verband afspraken over te maken
 - e. Het maakt mij niet uit wat er over dit onderwerp wordt besloten
-
- Zeer oneens
 - Oneens
 - Niet eens, niet oneens
 - Eens
 - Zeer eens
 - Weet niet/geen mening

Allen

Q4b.

We willen ook graag weten hoe overtuigd je bent van je mening over welk tijdsysteem we het beste kunnen gebruiken in Nederland (en de ons omringende landen). Wil je steeds aangeven in hoeverre je het eens of oneens bent met elk van de uitspraken?

Stellingen randomiseren

- a. Ik kan goed overzien wat de gevolgen zijn als we altijd zomertijd zouden invoeren
 - b. Ik kan goed overzien wat de gevolgen zijn als we altijd standaardtijd ('wintertijd') zouden invoeren
 - c. Ik kan goed overzien wat de gevolgen zijn als het in landen die dichtbij Nederland liggen niet altijd even laat zou zijn als in Nederland
 - d. Ik ben zeker van mijn mening over welk tijdsysteem we het beste kunnen gebruiken in Nederland (en de ons omringende landen)
 - e. Ik kan goed overzien wat de gevolgen zijn als we het huidige systeem behouden (dus zomertijd van eind maart tot eind oktober, standaardtijd ('wintertijd') van eind oktober tot eind maart)
-
- Zeer oneens
 - Oneens
 - Niet eens, niet oneens
 - Eens
 - Zeer eens
 - Weet niet/geen mening

Deel 4: Voor- en nadelen die men ziet en mening daarna

Allen (introttekst)

In de volgende vragen gaan we in op mogelijke voor- en nadelen van de hiervoor genoemde tijdsystemen. Daarbij gaat het steeds om wat jij zelf als voor- of nadeel ziet. Als je het niet weet, kun je dat ook steeds aangeven. Verder vragen we je na het invullen van welke voor- en nadelen jij ziet nogmaals per tijdsysteem aan te geven hoe je er tegenover staat.

Blokken Q5-7, Q8-10, Q11-13 en Q14-Q14c random voorleggen

Allen

Q5.

Wat zie jij als de belangrijkste voordelen van het elk halfjaar blijven verzetten van de klok*?

** Onder mouseover eerdere omschrijving.*

Aspecten randomiseren, behalve laatste 3

- Het leidt tot energiebesparing
- Alles blijft dan zoals het nu is (elk halfjaar wordt de klok verzet) en je hoeft dus niet te wennen aan een nieuwe situatie (altijd zomertijd of altijd standaardtijd)
- Het is prettig dat het in de zomer 's avonds langer licht blijft en het in de winter 's ochtends juist vroeger licht is
- Het is goed voor de gezondheid van mensen
- Het is goed voor het bioritme
- Het is goed voor het slaapritme
- Het is goed voor de verkeersveiligheid
- Het is goed voor het dierenwelzijn

- Een ander voordeel, namelijk.... <open, niet coderen>
- Ik zie geen enkel voordeel
- Weet niet/geen mening

Allen

Q6.

Wat zie je als de belangrijkste nadelen van het elk halfjaar blijven verzetten van de klok*?

** Onder mouseover eerdere omschrijving.*

Aspecten randomiseren, behalve laatste 3

- Het leidt tot meer energieverbruik
- Het is onhandig dat je in maart en oktober steeds de klok moet verzetten
- Het is onhandig dat je in maart en oktober steeds moet wennen aan de nieuwe tijden
- Het is niet prettig dat het in de zomer 's avonds langer licht blijft en het in de winter 's ochtends juist vroeger licht is
- Het is niet goed voor de gezondheid van mensen
- Het is niet goed voor het bioritme
- Het is niet goed voor het slaapritme
- Het is niet goed voor de verkeersveiligheid
- Het is niet goed voor het dierenwelzijn

- Een ander nadeel, namelijk.... <open, niet coderen>
- Ik zie geen enkel nadeel
- Weet niet/geen mening

Allen

Q7.

Je hebt nagedacht over mogelijke voor- en nadelen van het elk halfjaar blijven verzetten van de klok. Misschien ben je hierdoor anders gaan aankijken tegen deze mogelijkheid. Kun je nogmaals aangeven in hoeverre je positief of negatief bent over elk halfjaar blijven verzetten van de klok*?

** Onder mouseover eerdere omschrijving.*

- Zeer negatief
- Negatief
- Niet positief, niet negatief
- Positief
- Zeer positief
- Weet niet/geen mening

Allen

Q8.

Wat zie jij als de belangrijkste voordelen van het invoeren van altijd zomertijd*?

** Onder mouseover eerdere omschrijving.*

Aspecten randomiseren, behalve laatste 3

- Het leidt tot energiebesparing omdat 's avonds pas later het licht aan hoeft
- Het is prettig dat het 's avonds langer licht is
- Het is prettig dat het 's ochtends langer donker is
- Er is in de avond meer tijd voor activiteiten die bij daglicht worden gedaan
- Het is beter voor de gezondheid van mensen
- Het past beter bij het bioritme
- Het is goed voor het slaapritme
- Het is prettig dat de klok nooit meer hoeft te worden verzet
- Het is goed voor de verkeersveiligheid
- Het is goed voor het dierenwelzijn

- Een ander voordeel, namelijk.... <open, niet coderen>
- Ik zie geen enkel voordeel
- Weet niet/geen mening

Allen

Q9.

Wat zie je als de belangrijkste nadelen van het invoeren van altijd zomertijd*?

** Onder mouseover eerdere omschrijving.*

Aspecten randomiseren, behalve laatste 3

- Het leidt tot meer energiegebruik omdat 's ochtends vaker het licht aan moet
- Het is niet prettig dat het 's avonds langer licht is
- Het is niet prettig dat het 's ochtends langer donker is
- Er is in de ochtend minder tijd voor activiteiten die bij daglicht worden gedaan
- Je valt 's avonds moeilijker in slaap
- Het is slechter voor de gezondheid van mensen
- Het is niet goed voor het bioritme
- Het is niet goed voor het slaapritme
- Het is niet goed voor de verkeersveiligheid
- Het is niet goed voor het dierenwelzijn

- Een ander nadeel, namelijk.... <open, niet coderen>
- Ik zie geen enkel nadeel
- Weet niet/geen mening

Allen

Q10.

Je hebt nagedacht over mogelijke voor- en nadelen van het invoeren van altijd zomertijd. Misschien ben je hierdoor anders gaan aankijken tegen deze mogelijkheid. Kun je nogmaals aangeven in hoeverre je positief of negatief bent over het invoeren van altijd zomertijd*?

** Onder mouseover eerdere omschrijving.*

- Zeer negatief
- Negatief
- Niet positief, niet negatief
- Positief
- Zeer positief
- Weet niet/geen mening

Allen

Q11.

Wat zie jij als de belangrijkste voordelen van het invoeren van altijd standaardtijd ('wintertijd')*?

** Onder mouseover eerdere omschrijving.*

Aspecten randomiseren, behalve laatste 3

- Het leidt tot energiebesparing omdat 's ochtends minder vaak het licht aan hoeft
- Het is prettig dat het 's avonds vroeger donker is
- Het is prettig dat het 's ochtends vroeger licht is
- Er is in de ochtend meer tijd voor activiteiten die bij daglicht worden gedaan
- Het is beter voor de gezondheid van mensen
- Het past beter bij het bioritme
- Het is goed voor het slaapritme
- Het is goed voor de verkeersveiligheid
- Het is prettig dat de klok nooit meer hoeft te worden verzet
- Het is goed voor het dierenwelzijn

- Een ander voordeel, namelijk.... <open, niet coderen>
- Ik zie geen enkel voordeel
- Weet niet/geen mening

Allen

Q12.

Wat zie je als de belangrijkste nadelen van het invoeren van altijd standaardtijd ('wintertijd') *?

** Onder mouseover eerdere omschrijving.*

Aspecten randomiseren behalve laatste 3

- Het leidt tot meer energiegebruik omdat 's avonds eerder het licht aan moet
- Het is niet prettig dat het 's avonds vroeger donker is
- Het is niet prettig dat het 's ochtends vroeger licht is
- Er is in de avond minder tijd voor activiteiten die bij daglicht worden gedaan
- Het is slechter voor de gezondheid van mensen
- Het is niet goed voor het bioritme
- Het is niet goed voor het slaapritme
- Het is niet goed voor de verkeersveiligheid
- Het is niet goed voor het dierenwelzijn

- Een ander nadeel, namelijk.... <open, niet coderen>
- Ik zie geen enkel nadeel
- Weet niet/geen mening

Allen

Q13.

Je hebt nagedacht over mogelijke voor- en nadelen van het invoeren van altijd standaardtijd ('wintertijd'). Misschien ben je hierdoor anders gaan aankijken tegen deze mogelijkheid. Kun je nogmaals aangeven in hoeverre je positief of negatief bent over het invoeren van altijd standaardtijd ('wintertijd') *?

** Onder mouseover eerdere omschrijving.*

- Zeer negatief
- Negatief
- Niet positief, niet negatief
- Positief
- Zeer positief
- Weet niet/geen mening

Allen

Q14.

Wat zie jij als de belangrijkste voordelen van dat Nederland en landen die dichtbij Nederland liggen na overleg eenzelfde tijdsysteem invoeren?

** Onder mouseover eerdere omschrijving.*

Aspecten randomiseren behalve laatste 3

- Dat is belangrijk voor mensen die veel in Europa reizen
- Dat is belangrijk voor internationale transport (weg, trein, vliegverkeer)
- Dat is belangrijk voor bedrijven die veel contact hebben met bedrijven in andere landen
- Dat is belangrijk voor de economie
- Dat is belangrijk voor mensen die over de grens werken

- Een ander voordeel, namelijk.... <open, niet coderen>
- Ik zie geen enkel voordeel
- Weet niet/geen mening

Allen

Q14b.

Wat zie jij als de belangrijkste nadelen van dat Nederland en landen die dichtbij Nederland liggen na overleg eenzelfde tijdsysteem invoeren?

** Onder mouseover eerdere omschrijving.*

Aspecten randomiseren behalve laatste 3

- Nederland kan dan minder goed zelf beslissen over welk tijdsysteem we in Nederland invoeren
- Dat kan leiden tot een tijdsysteem dat mij persoonlijk minder goed bevalt
- Dat kan leiden tot een tijdsysteem dat ongunstig is voor Nederland

- Een ander nadeel, namelijk.... <open, niet coderen>
- Ik zie geen enkel nadeel
- Weet niet/geen mening

Allen

Q14c.

Je hebt nagedacht over mogelijke voor- en nadelen als Nederland en landen die dichtbij Nederland liggen na overleg eenzelfde tijdsysteem invoeren. Misschien ben je hierdoor anders gaan aankijken tegen deze mogelijkheid. Kun je nogmaals aangeven in hoeverre je positief of negatief bent over dat Nederland en landen die dichtbij Nederland liggen na overleg eenzelfde tijdsysteem invoeren?

** Onder mouseover eerdere omschrijving.*

- Zeer negatief
- Negatief
- Niet positief, niet negatief
- Positief
- Zeer positief
- Weet niet/geen mening

Deel 5: achtergrondvragen

Allen

Q18.

We leggen je een paar stellingen voor over woon-/werkverkeer. Wil jij aangeven welke van deze stellingen het meest van toepassing is op jouw situatie?

Niet randomiseren, 1 antwoord mogelijk

- Ik ga meestal met de auto naar mijn werk/opleiding en sta vaak in de file
 - Ik ga meestal met de auto naar mijn werk/opleiding en sta (bijna) nooit in de file
 - Ik ga meestal met de brommer/scooter/fiets/lopend naar mijn werk/opleiding
 - Ik ga meestal met het openbaar vervoer naar mijn werk/opleiding
 - Geen van deze
-

Allen

Q19.

Hoe vaak reis je gemiddeld voor je werk binnen Europa?

- Nooit
 - 1 keer per jaar
 - 2-4 keer jaar
 - 5-12 keer per jaar
 - vaker dan 12 keer per jaar
 - Weet ik niet
-

Allen

Q20.

Als je nadenkt over je eigen gezondheid. Hoe zou je je eigen gezondheid in het algemeen dan beoordelen?

- Slecht
 - Niet zo best
 - Gaat wel
 - Goed
 - Zeer goed
 - Weet niet/geen mening
 - Wil ik liever niet zeggen
-

Allen

Q21.

We leggen je een paar uitspraken over slapen voor. Wil jij aangeven welke van deze stellingen het meest van toepassing is op jouw situatie?

Niet randomiseren, 1 antwoord mogelijk

- Ik heb vaak moeite om 's avonds in slaap te vallen door daglicht
- Ik word 's ochtends vaak te vroeg wakker door daglicht
- Geen van deze
- Wil ik liever niet zeggen

Allen

Q22.

Sommige mensen hebben er last van wanneer de klok een uur wordt verzet. Anderen merken er weinig tot niets van. Welke omschrijving past het best bij jou, als het om het halfjaarlijks verzetten van de klok gaat?

- Ik heb er erg veel last van
- Ik heb er vrij veel last van
- Ik heb een beetje last van
- Ik heb er geen last van
- Weet niet/geen mening

Gewogen en ongewogen data

Kenmerken	Ongewogen		Gewogen	
	N	%	N	%
Leeftijd				
16 t/m 24 jaar	101	5,5	241	13,1
25 t/m 34 jaar	197	10,7	289	15,7
35 t/m 44 jaar	251	13,7	314	17,1
45 t/m 54 jaar	397	21,6	344	18,7
55 t/m 64 jaar	428	23,3	294	16,0
65 t/m 80 jaar	462	25,2	355	19,3
Opleidingsniveau				
Hoog (wo/hbo)	543	29,6	474	25,8
Middel (havo/vwo/mbo/mavo)	936	51,0	939	51,2
Laag (ibo/basisschool/geen opleiding)	357	19,4	423	23,0
Geslacht				
Mannen	908	49,5	889	48,4
Vrouwen	928	50,5	947	51,6

Kenmerken	Ongewogen		Gewogen	
	N	%	N	%
Regio				
3 grote gemeenten	179	9,7	205	11,1
West	515	28,1	552	30,1
Noord	210	11,4	185	10,1
Oost	403	21,9	378	20,6
Zuid	438	23,9	448	24,4
Randgemeenten	91	5,0	69	3,8
Mentality				
Moderne burgerij	438	23,9	393	21,4
Opwaarts mobilen	202	11,0	296	16,1
Postmaterialisten	232	12,6	167	9,1
Nieuw conservatieven	162	8,8	150	8,2
Traditionele burgerij	253	13,8	231	12,6
Kosmopolieten	224	12,2	254	13,9
Postmoderne hedonisten	190	10,3	185	10,1
Gemaksgeoriënteerden	135	7,4	159	8,7

Deelnemende organisaties aan het kwalitatieve onderzoek

Met vertegenwoordigers van onderstaande organisaties zijn in het kader van het kwalitatieve onderzoek telefonische diepte-interviews gehouden (willekeurige volgorde):

Bouwend Nederland, MKB Infra, Energie-Nederland, TenneT, De Nederlandsche Bank, Stichting Rinis, Euregio Rijn-Waal, Nederland ICT, Detailhandel Nederland, LTO Nederland, COT (Instituut voor Veiligheids- en Crisismanagement), NOC*NSF, RECRON, Koninklijke Horeca Nederland, KLM, TLN (Transport en Logistiek Nederland), VVN (Veilig verkeer Nederland), Rijkswaterstaat (RWS), RUG (Rijksuniversiteit Groningen), GGD en Ministerie van J&V.

Auteursrecht

Beeldmateriaal

Motivaction heeft datgene gedaan wat redelijkerwijs van ons verwacht kan worden om de rechthebbenden op beeldmateriaal te achterhalen. Mocht u desondanks menen recht te kunnen doen gelden op gebruikt beeldmateriaal, neem dan contact op met Motivaction.

Pers- en publicatiebeleid

Het auteursrecht op dit rapport ligt bij de opdrachtgever. Het vermelden van de naam van Motivaction in persberichten en/of andere publicaties over door Motivaction uitgevoerd onderzoek is gebonden aan een aantal voorwaarden, zoals vastgelegd in ons [Pers- en publicatiebeleid](#).